

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Situace osob v hmotné nouzi na Litomyšlsku

Kateřina Vaňousová

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Vaňousová**
Osobní číslo: **H10205**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Komunitní studia**
Název tématu: **Situace osob v hmotné nouzi v Litomyšli**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V teoretické části se bude bakalářské práce zabývat problematikou hmotné nouze a možnosti řešení této situace. Studentka se zaměří na počátky sociální práce, metody sociální práce a legislativu, která tuto problematiku řeší. V praktické části se bude orientovat na osoby v hmotné nouzi v konkrétním městě (Litomyšl), jaké jsou zde možnosti pomoci a jak vnímá tento problém veřejnost. Praktická část bude opřena o kvalitativní a kvantitativní výzkum. Cílem práce bude orientace v problematice hmotné nouze a zjištění konkrétní situace v daném městě.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

TOMEŠ, I.: Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost. 2. přepracované vyd., Praha: Socioklub, 2001, str. 264, ISBN 80-86484-00-9.

MATOUŠEK, Oldřich. Metody a řízení sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

TRNKA, Josef. Sociální dávky. Praha: Linde, b. r. ISBN 80-902105-0-3.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Jaroslav Paulovič**
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 L.S.
Univerzita Pardubice
Fakulta sociálních věd
532 10 Pardubice, Studentská 84

Mgr. Zbyněk Andrš, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Litomyšli dne 28. 3. 2013

Kateřina Vaňousová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Jaroslavu Paulovičovi za odborné konzultace a pomoc při psaní práce.

Dále bych ráda poděkovala Bc. Radce Váňové za umožnění a pomoc při realizaci praktické části práce.

Anotace

Práce je zaměřena na problematiku hmotné nouze a situaci osob, které se s ní potýkají. Pozornost je věnována příčinám hmotné nouze, chudobě a skupinám osob, které jsou tímto fenoménem nejvíce ohroženy. Jako specifické příčině hmotné nouze se věnuji nezaměstnanosti, kde uvádím druhy nezaměstnanosti, sociální důsledky a jak dlouhodobě nezaměstnaní prostupují záchranou sociální sítě. Další část práce se zabývá sociálními službami a vymezením konkrétních sociálních služeb pro osoby v hmotné nouzi na Litomyšlsku. Praktická část popisuje vybrané osoby pobírající dávky pomoci v hmotné nouzi a analyzuje příčiny jejich současné situace.

Klíčová slova

hmotná nouze, životní minimum, nezaměstnanost, sociální služby, chudoba

Annotation

The thesis is focused on the issues related to the material distress and situation of people who suffer from it. Attention is paid to causes of the material distress, poverty and to groups of people who are the most endangered by this phenomenon.

I focus on the unemployment as the specific cause of the material distress and I list kinds of unemployment, social consequences of it, and the way in which the long-term unemployed pervade the social safety net.

The next part of my thesis studies social services and definition of specific social services for people in the material distress in Litomyšl Region.

The practical part describes selected persons drawing material distress benefits and analyses the causes of their current situation.

Key words

Material distress, subsistence income, unemployment, social services, poverty.

Obsah

ÚVOD	7
1 HMOTNÁ NOUZE	8
1.1 DEFINICE HMOTNÉ NOUZE	8
1.2 ŽIVOTNÍ A EXISTENČNÍ MINIMUM	9
1.3 DÁVKY POMOCI V HMOTNÉ NOUZI.....	10
1.3.1 Příspěvek na živobytí.....	11
1.3.2 Doplatek na bydlení	12
1.3.3 Mimořádná okamžitá pomoc.....	12
1.4 ZÁVISLOST NA SOCIÁLNÍCH DÁVKÁCH A JEJÍ ZNEUŽÍVÁNÍ.....	13
2 NEZAMĚŠTNANOST JAKO SPECIFICKÁ PŘÍČINA HMOTNÉ NOUZE	17
2.1 DRUHY NEZAMĚŠTNANOSTI	17
2.2 SOCIÁLNÍ DŮSLEDKY NEZAMĚŠTNANOSTI	19
2.3 RIZIKOVÉ SKUPINY NEZAMĚŠTNANÝCH.....	21
2.4 ZÁCHRANNÁ SOCIÁLNÍ SÍŤ	23
3 CHUDOBA	24
3.1 DEFINICE CHUDOBY	24
3.2 KONCEPTY CHUDOBY	24
3.3 PŘÍČINY CHUDOBY	25
3.4 OSOBY OHROŽENÉ CHUDOBOU	27
3.5 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	28
4 SOCIÁLNÍ SLUŽBY V SOUVISLOSTI HMOTNÉ NOUZE	30
4.1 POSKYTOVATELÉ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	30
4.2 ZPŮSOBY POMOCI	31
4.3 SOCIÁLNÍ SLUŽBY NA LITOMYŠLSKU.....	33
5 METODOLOGIE VÝZKUMNÉ ČÁSTI	39
5.1 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	39
5.2 METODY A TECHNIKY SBĚRU DAT	39
5.3 KRITÉRIA PRO VÝBĚR RESPONDENTŮ	40
5.4 PROVEDENÍ VÝZKUMU.....	40
5.5 VÝSLEDKY VÝZKUMU	41
ZÁVĚR	49
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	51
SEZNAM OBRÁZKŮ	53
SEZNAM PŘÍLOH	54
PŘÍLOHY	55

Úvod

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku hmotné nouze a na osoby, které se s hmotnou nouzí potýkají. Trend poslední doby ukazuje, že do finančních problémů, způsobené především ztrátou zaměstnání, není obtížné se dostat. Tyto problémy mohou vést k dluhům, alkoholismu a dalším sociálně patologickým jevům. Důsledky hmotné nouze často souvisí se zdánlivě nesouvisejícími jevy a problémy. Cílem práce je tyto jevy teoreticky popsat, v praktické části pak přiblížit současnou situaci osob, které na Litomyšlsku dávky pomoci hmotné nouzi pobírají.

V první kapitole definuji základní pojmy týkající se hmotné nouze a vymezuji dávky pomoci v hmotné nouzi. Pozornost je také věnována závislosti na sociálních dávkách a jejímu zneužívání. Zneužívání dávek pomoci v hmotné nouzi je poměrně častý jev, který se bohužel nedaří vymýtit.

Druhá kapitola je věnována nezaměstnanosti, kde se zaměřuji zejména na sociální důsledky nezaměstnanosti a na osoby, které jsou nezaměstnaností nejvíce ohroženy. Ztráta zaměstnání bývá nejčastěji prvním krokem k finančním problémům a hmotné nouzi. Není myslitelné, aby byl každý člověk zaměstnaný, krátkodobá nezaměstnanost je přirozený jev, ale dlouhodobá nezaměstnanost je považována za vážný ekonomický a sociální problém. Je důležité se tomuto problému věnovat a hledat možná řešení pro její zmírnění.

Dále se ve své práci věnuji chudobě a sociálnímu vyloučení. Chudoba je velmi relativní pojem a všude ve světě se vyskytuje v různých podobách. Proto uvádím základní koncepty chudoby a různé pohledy na tento jev.

V poslední kapitole teoretické části vymezuji sociální služby, které se snaží zlepšovat postavení osob v hmotné nouzi. Uvádím také konkrétní služby poskytované na Litomyšlsku. Dle mého názoru jsou zde sociální služby pro tyto osoby nedostatečné a vůbec informovanost občanů, jak situaci řešit co nejefektivněji, je minimální. Největší nedostatek služeb je bohužel pro ženy, které se ocitli bez přístřeší a nemají děti. Většina azylových domů je zaměřena na muže nebo matky s dětmi, kam nemohou být osamocené ženy přijaty.

Cílem praktické části práce je popsat situaci osob ohrožených chudobou na Litomyšlsku. Analyzovat a popsat možnosti pomoci pro tyto osoby, které jsou zde poskytovány. Další z cílů, je zjistit běžný život zkoumaných osob, jak hospodaří se svými finančními prostředky a jak se snaží celou situaci řešit.

1 Hmotná nouze

Hmotnou nouzi se zabývá a definuje ji zákon číslo 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, který byl schválen 14. 6. 2006 a účinnosti nabyl dne 1. 1. 2007. Poslední změnou prošel tento zákon v lednu 2012. Za hlavní můžeme považovat především změnu orgánu pomoci v hmotné nouzi. Dříve tuto pomoc poskytovaly obecní úřady s rozšířenou působností, nyní se kompetence přesunula na úřady práce. Další změny se týkají doby poskytování doplatku na bydlení a rozhodného období, kterému se ještě v této práci budu věnovat.

1.1 Definice hmotné nouze

Za hmotnou nouzi se považuje situace, kdy příjem jednotlivce, nebo okruhu společně posuzovaných osob nedosahuje životního ani existenčního minima a jejich celková majetková a sociální situace neumožňuje uspokojit jejich základní potřeby. Zároveň nejsou tyto osoby schopné svoji situaci řešit vlastním přičiněním (zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006).

Jak vidíme, dle zákona se do příjmu jednotlivce zahrnují i společně posuzované osoby. Jejich vymezení je důležité při výpočtu jednotlivých dávek. Jsou to osoby, které společně hospodaří, užívají byt a podílí se na běžném provozu domácnosti.

Zákon uvádí, že osoba je v hmotné nouzi, jestliže: *„její příjem a příjem společně posuzovaných osob po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí, přičemž si nemůže tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a zabezpečení jejich základních životních podmínek je tak vážně ohroženo.“* (zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006, §2).

Pro pochopení definice je nutné, vysvětlit si význam pojmu částka živobytí a odůvodněné náklady na bydlení. Částka živobytí je základním měřitelným ukazatelem, který prokazuje, zda se osoba nachází v hmotné nouzi či nikoliv a pohybuje se v mezích životního a existenčního minima. Odůvodněné náklady na bydlení jsou zejména nájemné, pravidelné úhrady za služby spojené s užíváním bytu a úhrada nezbytné spotřeby energie.

Za osoby v hmotné nouzi lze považovat i osoby, které neodpovídají výše uvedené definici, ale hrozí jim vážná újma na zdraví, byly postižené mimořádnou událostí, např. povodeň, zemětřesení, ekologická či průmyslová havárie nebo jim hrozí sociální

vyloučení. Pro ještě lepší vymezení uvádím osoby, které nejsou dle zákona považované za osoby v hmotné nouzi.

Osoba, která:

- není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává vlastní výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání,
- je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání,
- neprojevuje dostatečnou snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,
- nastoupila k výkonu trestu odnětí svobody, vzata do vazby nebo nastoupila na výkon zabezpečovací detence,
- sobě úmyslně přivodila pracovní neschopnost, nebo si ji přivodila bezprostředním následkem opilosti či omamných prostředků,
- je osobou, již se poskytuje ústavní péče,
- neplní povinnosti zákonného zástupce dítěte s řádným plněním školní docházky a byla jí uložena sankce,
- je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem, po odečtení přiměřených nákladů na bydlení, nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění (zákon o pomoci v hmotné nouzi 2006).

Hmotná nouze bezprostředně souvisí s životním a existenčním minimem. Určení této částky je nezbytné pro výpočet dávky pomoci v hmotné nouzi. Tuto problematiku lze hodnotit z mnoha hledisek. Osoby, které podle „tabulek“ na dávku nemají nárok, se v hmotné nouzi mohou cítit také. Myslím si, že nejohroženější skupinou v dnešní společnosti jsou penzisté a svobodné matky na rodičovské dovolené. Ohroženým skupinám, které se potýkají s finančními problémy, se budu věnovat v kapitole, která se zabývá chudobou.

1.2 Životní a existenční minimum

Životní a existenční minimum upravuje zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, který stanovuje jejich výši a popisuje je. Jsou to dva velmi podobné pojmy, avšak zásadní rozdíl je, že existenční minimum se pohybuje na úrovni přežití.

Životní minimum zákon stanovuje jako: „*minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a existenční minimum jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.*“ (zákon o životním a existenčním minimu, 2006, §1).

Částky životního a existenčního minima byly od 1. 1. 2012 zvýšeny a jsou stanoveny nařízením vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima. Jejich výše se liší podle počtu společně posuzovaných osob.

Částky životního minima:

- pro jednotlivce: 3 410 Kč
- pro první dospělou osobu
 - v domácnosti: 3 140 Kč
- pro druhou a další dospělou
 - osobu v domácnosti: 2 830 Kč
- pro nezaopatřené dítě ve věku:
 - do 6 let 1 740 Kč
 - 6 až 15 let 2 140 Kč
 - 15 až 26 (nezaopatřené) 2 450 Kč

Za existenční minimum je považována částka 2 200 Kč na osobu. Tato částka se nevztahuje na nezaopatřené dítě, poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a osoby starší 68 let (zákon o životním a existenčním minimu, 2006).

1.3 Dávky pomoci v hmotné nouzi

Dávka pomoci v hmotné nouzi slouží ke krytí základních životních potřeb osobám, které nemají dostatečný příjem. Základním cílem je poskytnout sociální ochranu a příjem na úrovni společensky uznaného minima. Vyplácení dávek by však v žádném případě nemělo oslabit pracovní pobídky klientů nebo způsobit závislost na dávkách. „*Poskytování dávek v závislosti na příjmu vždy vytváří jistou „past“, neboť příjemce může brát v úvahu okolnost, že s růstem jeho příjmu nárok na dávku zaniká.*“ (Sirovátka ed., 2000, s. 83).

Vyplácení dávek se může jevit pro veřejnost jako zbytečné. Většinou si mohou představit osoby, které tento systém pouze zneužívají a nechtějí pracovat. Nesmíme však zapomenout, že do takové situace se může dostat opravdu téměř každý. Pravidelný

příjem je jedním z klíčových předpokladů pro každodenní fungování člověka. Zaměstnavatelé vytvářejí na své zaměstnance stále vyšší tlak na jejich výkonost. Tento nátlak ruku v ruce s rozvojem nových technologií ohrožuje jejich pracovní místa. Ztráta zaměstnání může být pak prvním krokem k hmotné nouzi. Problematice ztráty zaměstnání se budu více věnovat v další kapitole.

Tento systém je také finančně velmi náročný. Je nutné si však uvědomit, že pokud se dané problémy řešit nebudou, mohou ještě zesílit a náklady na jejich odstranění se zvýší. Pomoc těmto osobám se stane také obtížnější. Nejsem názoru, že pouhé vyplacení dávek pomoci v hmotné nouzi je řešení, jak těmto lidem pomoci. V dnešním světě však není možné ponechat osobu v nouzi bez jakýchkoliv finančních prostředků. Důležitá, a možná i důležitější je prevence a sociální služby spojené s fenoménem hmotné nouze. Je nezbytné, aby se lidé nespolehnali pouze na pomoc okolí, ale snažili se svoji situaci řešit sami.

Dávky pomoci v hmotné nouzi můžeme rozdělit na dvě základní kategorie. Jsou to opakované a jednorázové.

Opakované dávky jsou takové, kdy žadatel podává žádost pouze jednou, a dávka mu je opakovaně vplácena bez nutnosti podávání další žádosti, za předpokladu, že i nadále splňuje kritéria pro její výplatu. Řadíme sem příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení.

Jednorázová dávka je určena na úhradu konkrétní věci. Jedná se o dávku mimořádné okamžité pomoci, která je dále rozdělena do 5 druhů.

1.3.1 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi pomáhající osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na ni má osoba, jestliže její příjem nebo příjem společně posuzovaných osob, po odečtení přiměřených nákladů na bydlení, nedosahuje částky živobytí. Přiměřenými náklady na bydlení se rozumí částka nákladů na bydlení, maximálně však do výše 30%, v Praze 35% příjmu jednotlivce či rodiny. Částka živobytí se odvíjí od částek existenčního minima.

Výše dávky činí rozdíl mezi částkou živobytí a jejím příjmem v rozhodném období (tři předchozí měsíce). Pro posouzení nároku na dávku je nutno doložit mnoho souvisejících informací. Na prvním místě jsou příjmy žadatelů, včetně výživného, důchodů apod. Patří sem také celkové „sociální a majetkové poměry“, především

movitý majetek, nemovitý majetek, stavební spoření, životní pojištění a finance na účtech či v hotovosti. Dále se zjišťují bytové podmínky žadatele a formy bydlení. Zda se jedná o nájemní bydlení nebo vlastní, ubytování na ubytovně, v azylovém domě, podnájmu nebo zda se jedná o osobu bez přístřeší. K další informaci patří, zda žadatel trpí některým typem onemocnění, na základě kterého má doporučené nákladné dietní stravování. V tomto případě se částka živobytí zvyšuje (zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006).

Výplaty dávek probíhají měsíčně, individuálně je možné dohodnout týdenní výplatu. Tato možnost je určena osobám, které mají problémy s finančními prostředky hospodařit.

1.3.2 Doplatek na bydlení

Druhá dávka systému pomoci v hmotné nouzi je určena na pomoc s úhradou nákladů spojených s bydlením, za předpokladu, že nestačí vlastní příjmy, včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Na doplatek na bydlení má nárok osoba, která byt vlastní nebo je v nájemním vztahu, má nárok na příspěvek na živobytí, a po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení, nedosahuje částky živobytí. Nárok na tuto dávku má i osoba, která nedosahuje nároku dávky příspěvku na živobytí za předpokladu, že částka živobytí činí její existenční minimum (Beck ed., 2012). Výše doplatku je tedy stanovena tak, aby po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení, zůstala osobě částka živobytí.

Zákon umožňuje v případech hodných zvláštního zřetele stanovit, že za nájemce lze považovat i osobu žijící na ubytovně nebo jiných zařízeních (zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006). To je důležité například pro osoby bez přístřeší, které těchto služeb využívají, a bez doplatku na bydlení by na ně neměly finance.

1.3.3 Mimořádná okamžitá pomoc

Mimořádná okamžitá pomoc je poskytována osobám, které se ocitnou v bezodkladné situaci a nedokážou ji sami finančně řešit. Podle zákona o pomoci v hmotné nouzi jsou dávky mimořádné okamžité pomoci vypláceny v následujících pěti situacích:

- z důvodu ohrožení zdraví,
- z důvodu vážné mimořádné události,
- k úhradě jednorázového výdaje,

- na úhradu nákladů spojených s pořízením nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby, na základní vybavení domácnosti a odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním či zájmovou činností nezaopatřeného dítěte,
- pro osobu, která je ohrožena sociálním vyloučením (zákon o pomoci v hmotné nouzi, 2006).

1.4 Závislost na sociálních dávkách a její zneužívání

Při dlouhodobém setrvání ve stavu hmotné nouze a pobírání dávek pomoci v hmotné nouzi, může být osoba na této pomoci závislá. Ztrácí motivaci a má jistotu, že každý měsíc obdrží alespoň malý příspěvek na živobytí, případně doplatek na bydlení. Osoby, které dávky pomoci v hmotné nouzi pobírají, nemají zájem si přivydělávat, protože jim může nárok na dávku zaniknout. Takový člověk může být sociálně deprimován, a dokonce se dostat na hranici sociálního vyloučení.

Mezi hlavní příčiny závislosti na sociálních dávkách, patří dlouhodobá nezaměstnanost, která postihuje především určité kategorie lidí: nekvalifikované, Romy, zdravotně handicapované, ženy s dětmi, absolventy základních škol, učilišť, střední škol, a v poslední době také absolventy vysokých škol. Tito lidé předpokládají to, že za práci by měli nízkou mzdu, proto je pro ně dávka výhodnější (Sirovátka ed., 2000).

Sirovátka vychází ze tří modelů závislosti:

Model racionální volby

Tento model předpokládá, že lidé kalkulují možnosti, které jim situace nabízí. Střídají sociální dávky a zaměstnání podle toho, co je pro ně v daném okamžiku výhodnější. Jsou to nejčastěji nekvalifikovaní pracovníci, kteří mají nestabilní pracovní místa. Pokud pracují, tak pouze za nízké mzdy, aby se udrželi u hranice životního minima. V případě rizika ztráty dávky jsou ochotni pracovní místo opustit. Typickým příkladem mohou být úplné rodiny, které mají velký počet dětí. Rodiče usilují o špatně placená zaměstnání, aby jejich příjem dosáhl na sociální dávky.

Racionální model volby však zahrnuje více aspektů než jen pouhou kalkulaci s životním minimem. Problém může nastat při sladování práce s péčí o děti nebo při nutnosti dojíždět. Tato situace platí zejména u samoživitelek, které jsou pak nuceny zvolit plnou závislost na dávkách, protože nemohou placenou práci sladit s uvedenými požadavky.

Model očekávání

Model očekávání lze rozlišit na dvě hlavní kategorie z hlediska intenzity zájmu o aktivitu na pracovním trhu. První kategorii označuje Sirovátka jako „přetrženou pracovní kariéru“. Je to situace, kdy došlo ke ztrátě zaměstnání z důvodu zhoršení zdravotního stavu nebo např. rodičovské dovolené. Lidé jsou zvyklí na stabilní příjem a jejich životní nároky jsou vysoké. Příjem ze sociálních dávek je pro ně neuspokojivý a přetrvává zde vyhlídka na žádané zaměstnání. Pokud se tak nestane, je neúspěšný stále více frustrován, a současně se pomalu adaptuje na život na sociálních dávkách. V některých případech může dojít k úplné pasivitě.

Ve druhé kategorii se pak nachází příjemci dávek s omezeným přístupem na legální pracovní trh. V úplných rodinách dochází k orientaci žen na ekonomickou neaktivitu, kdy sociální dávky jsou jediným legálním příjmem. Nezaměstnaní sice uvažují o mzdě zaručující vyšší příjem, ale požadovaná mzda bývá nastavena příliš vysoko. Důležitým hlediskem je i náročnost pracovního výkonu, a další pracovní oběti, které jsem zmiňovala u předchozího modelu.

Kulturní model

Poslední model předpokládá dlouhodobě nezaměstnaného, který je na život na sociálních dávkách plně adaptovaný. Takový člověk zcela rezignuje na etiku práce, a někdy i na etiku rodiny, především v důsledku dlouhé nezaměstnanosti nebo sociálního vyloučení. Velkou roli hraje také prostředí, kde scházejí pozitivní vzory. Tyto osoby obvykle neměly nikdy dobré zaměstnání a ztratily důvěru v možnosti pracovního trhu. Často se jedná o jednotlivce žijící bez partnera a dětí. Přežívají jen díky pomoci svého sociálního okolí, mnohdy bydlí u rodičů či příbuzných a nechtějí obětovat své „pohodlí“.

Do modelu kulturně vymezeného je možné zařadit také typ, který záměrně dávky zneužívá, ačkoliv má jiné možnosti a příjmy. Jedná se především o drobné podnikatele vykazující minimální příjem, avšak skutečný příjem z podnikání je mnohem vyšší než životní minimum. Ochota změnit takové praktiky bývá spojena s představou stabilního a dlouhodobého příjmu (Sirovátka ed., 2000).

Při realizaci výzkumu k bakalářské práci, jsem narazila na typický příklad záměrného zneužívání dávek, který je možný zařadit právě do kulturního modelu závislosti na dávkách.

Jedná se o muže, který společně se svoji rodinou bydlí v nájemném bytě. Byt obývá on, jeho manželka a dvě děti, které navštěvují základní školu. Manželka již čtvrtým rokem nepracuje, je v evidenci úřadu práce a tvrdí, že žádné pracovní místo nemůže najít. Muž je v evidenci úřadu práce také, žádné pracovní smlouvy nikdy nedokládal. Pobírají třetím rokem příspěvek na živobytí. Při výpočtu příspěvku na živobytí jiné klientce se zjistilo, že klientka doložila nájemní smlouvu, kde byl jako pronajímatel bytu uveden právě tento muž. Do jeho příjmů se tedy zahrnul nájem, který dostává od klientky a byl mu vypočítán přeplatek. O přeplatku byl vyrozuměn, a také pozván, aby celou věc vysvětlil. Klient se dostavil a byl velmi znepokojen situací, která nastala. Odmítl přeplatek přijmout, a vůbec o tom diskutovat. K celému případu předložil odvolání, ve kterém tvrdí, že ženu v bytě nechává bydlet a žádný nájem mu neplatí, i když v nájemní smlouvě je to uvedeno. Situace je stále řešena v odvolacím řízení. Sociální pracovníce mají také podezření, že klient nelegálně pracuje. Bohužel zatím nebylo v silách pracovníků jeho aktivity dokázat.

K posledním kulturně vymezeným typům patří osoby, které dobrovolně přijímají skromný způsob života. Nejedná se o odmítání práce. Pracují za nízkou mzdou, většinou pod úrovní životního minima a tato částka jim je doplácena sociálními dávkami (Sirovátka ed., 2000).

Jak vidíme, existuje mnoho způsobů závislosti nebo zneužívání sociálních dávek. Je na zvážení každého, jak se k tomuto problému stavět. Legislativa některé tyto možnosti připouští a je otázkou, zda jsou důvody oprávněné nebo neoprávněné.

Závislost na dávkách může vyplývat z nejistoty pracovního místa. Tyto místa nejsou výhodná a špatně placená. Ztráta zaměstnání je poté spojena s nutností obnovovat nároky na sociální dávky.

Sirovátka také uvádí, že pro příjemce sociální pomoci je typické určité vymezení vůči jiným příjemcům, kteří dávky jen zneužívají a nezaslouží si je, ačkoliv připouštějí občasné nelegální příjmy nebo dočasnou rezignaci na hledání zaměstnání. Systém dávek vnímají jako nespravedlivý, a lhaní či podvádění vůči sociální administrativě nepovažují za velký prohřešek. Při selhání na pracovním trhu poukazují na své důležité sociální role, zejména na výchovu dětí. Pokud nemohou pracovat na legálním pracovním trhu, považují za legitimní práci nelegální a ospravedlňují se tím, že jsou živiteli rodiny (Sirovátka ed., 2000).

S hmotnou nouzí a chudobou je ve všech směrech spojována nezaměstnanost. V další kapitole se proto budu věnovat nezaměstnanosti jako specifické příčině hmotné nouze, protože si myslím, že stabilní příjem je základní nutnost pro důstojný život ve společnosti.

2 Nezaměstnanost jako specifická příčina hmotné nouze

Jedním z jevů, se kterými se musí společnost vyrovnávat je nezaměstnanost. Pokud se nestává masovou, není považována za vážný ekonomický ani sociální problém. Je vlastně přirozenou součástí společnosti, která je založena na tržním mechanismu a demokracii. Masová či dlouhodobá nezaměstnanost však zvyšuje sociální napětí projevující se nárůstem chudoby, kriminality, krizí komunitního a rodinného života a dalšími sociálně patologickými jevy (Mareš, 2002).

2.1 Druhy nezaměstnanosti

Rozlišujeme několik druhů nezaměstnanosti, které mají různé příčiny, a také různé vlivy na člověka postiženého ztrátou zaměstnání.

Frikční nezaměstnanost

Vzniká v důsledku neustále mobility pracovníků. Lidé opouštějí svá pracovní místa např. z důvodu přestěhování a hledají pracovní uplatnění v novém bydlišti. Jedná se o normální změny a doba nezaměstnanosti je ve většině případů krátká. Dalším důvodem mohou být technologické nebo organizační změny firem. Tento druh nezaměstnanosti není vnímán jako závažný problém, protože po krátké době nalézají nezaměstnaní práci novou. Čas hledání dalšího uplatnění je také závislý na systému podpor v nezaměstnanosti. Čím větší podpora, tím déle lidé akceptují svoji nezaměstnanost (Mareš, 2002).

Strukturální nezaměstnanost

Strukturální nezaměstnanost již představuje větší problém. Postihuje celou řadu starých odvětví, kdy je jejich zánik vyvolán klesající poptávkou po určité produkci statků. Díky tomu mohou i zmizet povolání s tím spojená. Jsou požadované profese nové, které potřebují jiné dovednosti a kvalifikace. Struktura poptávky po práci se mění a strana nabídky se jí obtížně přizpůsobuje. „*Pak se hovoří o nezaměstnanosti strukturální jako o výsledku nerovnováhy mezi pracovní silou pohotovou pro práci a požadavky zaměstnavatelů po určitém typu práce.*“ (Mareš, 2002, s. 20).

Mareš ve své knize uvádí, že paradoxně mohou do strukturální nezaměstnanosti upadnout i vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří mají bohaté zkušenosti a ve svém

oboru dlouhou pracovní kariéru. Jejich kvalifikace není na trhu práce potřebná v důsledku změn výroby (Mareš, 2002).

Cyklická a sezónní nezaměstnanost

Tento druh nezaměstnanosti je spojen s poklesem výkonu ekonomiky a hospodářským cyklem. V období recese se snižuje poptávka po určitém zboží, a tedy i o profese s ním spojené. Cyklická nezaměstnanost je též označována jako nedobrovolná.

Sezónní nezaměstnanost je způsobena změnou ročních období. Nejčastěji postihuje odvětví stavebnictví, zemědělství a služby spojené s turistikou (Mareš, 2002).

V souvislosti s druhy nezaměstnanosti můžeme hovořit také o skryté nezaměstnanosti, označovanou jako tzv. „skrytá pracovní síla“. Lidé práci nemají, a ani ji nehledají. Většinou se jedná o vdané ženy nebo mladistvé, kteří pracovat nechtějí, protože mají zajištěný příjem z jiných zdrojů. Jedná se zejména o manželky a děti z bohatých rodin.

Rozlišujeme také neúplnou zaměstnanost, kdy pracovníci musí akceptovat práci na snížený úvazek nebo práci nevyužívající plně jejich schopnosti. Problémem této zaměstnanosti je především ten, že osoba se ocitá bez pracovní ochrany a sociálního zabezpečení (Mareš, 2002).

Pokud hovoříme o nezaměstnanosti, musíme se dotknout i tzv. nepravé nezaměstnanosti. Lidé jsou registrováni na úřadu práce, plně využívají podporu v nezaměstnanosti, snaží se jí vyčerpat a často pracují nelegálně. Je to obdobný případ jako již zmíněné zneužívání sociálních dávek. Nepravou nezaměstnanost bych srovnala s modelem racionální volby, kdy lidé kalkulují s dávkami. Osoba, která pobírá podporu v nezaměstnanosti a k tomu nelegálně pracuje, bude mít větší příjem, než kdyby práci hledala legální formou.

Jak jsem již zmínila nejproblematictější je dlouhodobá nezaměstnanost. *„I nízká míra nezaměstnanosti může být nepříznivá, jestliže jde z větší části o nezaměstnanost dlouhodobou. Tam, kde je míra nezaměstnanosti sice vyšší, ale obrat mezi nezaměstnanými je rychlý (nízký podíl dlouhodobě nezaměstnaných), je situace příznivější.“* (Mareš, 2002, s. 26).

Pokud se tedy podíváme na charakteristiku druhů nezaměstnanosti, myslím si, že nejproblematictější je nezaměstnanost strukturální a dlouhodobá. Tyto dva druhy mohou dostat osoby až do stavu hmotné nouze. Čím déle je člověk nezaměstnaný, tím je pro něj hledání práce obtížnější. Ohrožení strukturální nezaměstnaností je

problematické v tom, že nové technologie stále více nahrazují lidský pracovní kapitál a pro tyto osoby není na pracovním trhu místo.

2.2 Sociální důsledky nezaměstnanosti

Dopady nezaměstnanosti mají bezesporu vliv na sociální chování a postoje nezaměstnaných. Nejvíce se odráží na životní úrovni, ale naproti tomu Mareš ve své knize uvádí, že všichni nezaměstnaní nemusí žít v bídě a ne všichni chudí jsou nezaměstnaní. Jedná se zejména o špatně placené pracovníky s velkými rodinami, osamělé matky nebo handicapované osoby. Finanční potíže, které mají nezaměstnané osoby, jsou však téměř vždy značné (Mareš, 2002). Nezaměstnanost nemá vliv pouze na životní úroveň, ale také na další oblasti sociálního života.

Vliv na rodinu

Ztráta zaměstnání nemá vliv jen na daného jedince, ale na celou jeho rodinu. Na jedné straně může nezaměstnaný najít ve své rodině oporu. Sociální podpora ze strany rodiny je důležitým faktorem, který pomáhá tuto nepříznivou situaci zvládnout (Buchtová, 2002). Na druhé straně má ztráta zaměstnání na rodinu negativní vliv, který se projevuje především:

- krizí rodinného systému a narušením denních zvyklostí,
- sociální izolací a změnami v sociálních vztazích,
- ztrátou statusu nezaměstnaného a jeho autority,
- v rozdělení domácích prací.

Nezaměstnanost může tedy narušit nebo zcela rozbít rodinné vztahy, a to nejen kvůli nedostatku finančních prostředků, ale také z výše uvedených důvodů (Mareš, 2002).

Vliv na reprodukční chování

Mareš ve své knize uvádí, že mladé nezaměstnané dívky usilují o dítě, ať už jako vdané nebo jako svobodné matky. Řada studií ukazuje, že ženy vdané za nezaměstnané muže měly více dětí a v těhotenství se chovaly rizikově, naproti ženám vdané za muže, kteří zaměstnání měli. Tyto studie však naznačují, že se nejedná o přímou souvislost s nezaměstnaností, ale spíše s celkovou chudobou (Mareš, 2002).

Vliv na vnímání času

Nezaměstnanost narušuje obvyklý denní režim a je spojena se stresujícími změnami ve vnímání času. Čas přestává být důležitý a je často naplňován pasivními nebo společensky negativními aktivitami. Patří mezi ně nadměra spánku, neúčelné sledování televize, ale také trávení volného času v restauračních zařízeních, alkoholismus, drogy apod. (Krebs, 2002). Čas nezaměstnaných ubíhá mnohem pomaleji, přestává hrát důležitou roli a je vyplňován pocitem nudy. Tito lidé po určité době nedokážou rozlišit všední dny od víkendů. Objevuje se také pocit neužitečnosti, nepotřebnosti a lidé ztrácí své cíle. Je známo, že nezaměstnaní mají velké množství volného času, ale přesto ho za celý den nejsou schopni využít (Mareš, 2002). Změna vnímání času je velmi stresující zejména pro mladé lidi, kteří nemají plně zažitý časový režim.

Vliv na fyzické a psychické zdraví

Jak již bylo uvedeno, ztráta zaměstnání je velmi stresující a vyvolává v člověku pocity nepotřebnosti, neužitečnosti a ztrátu sebedůvěry. Vyvolaný stres má vliv na fyzické zdraví jedince. Řada výzkumů naznačila souvislost mezi nezaměstnaností a zhoršením zdravotního stavu.

Stres narušuje imunitní a kardiovaskulární systém člověka. Zhoršení zdravotního stavu je provázeno doprovodnými faktory nezaměstnanosti, jako kouření, požívání alkoholu a drog (Mareš, 2002).

Nezaměstnanost ovlivňuje ve vyšší míře také psychické obtíže, které vyvolávají obavy z poklesu finančních příjmů. Obecně platí, že s nezaměstnaností se lépe vyrovnávají ti, co jsou bez zaměstnání kratší dobu a na předchozí pracovní pozici nebyli spokojeni. S negativními sociálními důsledky se lépe vyrovnávají osoby, které mají nějaké úspory, naopak vyhnout se těmto potížím nejsou schopné osoby nezaměstnané dlouhodobě (Krebs, 2002).

Sociální izolace

Pracovní prostředí je významným zdrojem sociálních kontaktů. Stejně jako práci v zaměstnání nelze nahradit volným časem, tak širší sociální kontakty nelze nahradit kontakty užšími v nejbližším okolí. Kontakty s osobami na bývalém pracovišti jsou zřídka udržovány, už jen proto, že mizí prostor společných životních zkušeností. Bývalí kolegové si jednoduše „nemají co říci“. Dalším motivem může být omezení kontaktů

nejen se zaměstnanými, ale také s ostatními nezaměstnanými, protože jsou pro ně depresivní (Mareš, 2002). Největším problémem sociální izolace je sklouzávání nezaměstnaných k pasivní životní strategii, která má vliv na zmiňované psychické zdraví.

Nezaměstnanost má vliv na mnoho oblastí sociálního života. Těmto negativním vlivům je potřeba věnovat velkou pozornost a snažit se je eliminovat. Nezaměstnaný by měl smysluplně využívat svůj volný čas, plánovat a nestránit se svému okolí. Ztráta zaměstnání nemá vliv pouze na konkrétního jedince, ale také na celou společnost. Pokud se nestává masovou, je záležitostí spíše individuální, ale i tak působí na společnost, ať už ve větší či menší míře.

Ztráta zaměstnání vede k určité občanské pasivitě. Už jen to, že vyplácení podpory v nezaměstnanosti je podmíněno tím, že jedinou aktivitu, kterou má občan povolenou, je hledání nového pracovního místa. Ostatní aktivity, které by mohly být klasifikovány jako zaměstnání, ho zatlačují do pasivní role. Ztráta zaměstnání je většinou chápána jako určité vyloučení a nezaměstnaní cítí, že jejich život ztratil smysl a strukturu. Tento pocit je též zesilován postojem části společnosti, kde převládá názor, že ztráta zaměstnání je především důsledkem osobního selhání.

Nezaměstnanost vede i k vyšší frekvenci sociálně patologických jevů. Řada studií ukazuje, že se nezaměstnanost pojí s vyšším výskytem sebevražd a to především s nedokonanými demonstrativními. Sociálně patologické jevy, které jsou vyvolávány u jedince (kriminální delikty, nadměrné pití alkoholu, užívání drog či sebevraždy) mohou analogicky působit na celou společnost (krize hodnot, úpadek úcty k autoritám, krize rodiny, alkoholismus apod.) (Mareš, 2002).

2.3 Rizikové skupiny nezaměstnaných

Nezaměstnaným člověkem se může stát úplně každý. Existují však skupiny lidí s větším rizikem. Pro uvedené skupiny je především obtížné pracovní místo získat.

Mladí do 30 let

Absolventi škol jsou v konkurenci s ostatními uchazeči značně znevýhodněni. Chybí jim žádaná praxe v oboru a základní pracovní návyky. Pokud se absolventi nenaučí pracovat v mládí a neosvojí si pracovní návyky, hrozí jim, že nebudou pracovat ani v dospělosti. Nezaměstnanost mladistvých je často překážkou v emancipaci

dospívajícího jedince. Ti pak žijí u rodičů, jak nejdéle je to možné, nezakládají rodiny a jsou na rodičích finančně závislí. Rizikem nejsou pouze existenční potíže, ale především ohrožení osobní identity.

Starší lidé

Se ztrátou zaměstnání se nejhůře vyrovnávají lidé mezi 41 až 50 rokem života. Je to způsobeno zejména strachem, nejistotou a postupnou ztrátou sebedůvěry. Člověk, který zastával významnější pozici, je oddělen od výsledků mnohaletého úsilí a stálého příjmu. Jedinec v pokročilejším věku má zažité své stereotypy a obtížněji se přizpůsobuje novým situacím. Ztráta zaměstnání je provázena poklesem životní úrovně, ztrátou sebedůvěry, zhoršením zdravotního stavu apod. Vyrovnání s těmito změnami ve stáří závisí na mnoha faktorech. Vedle osobnosti člověka vstupuje do popředí inteligence, společenské postavení a rodinné poměry.

Ženy

Zaměstnavatelé na svém pracovišti většinou upřednostňují muže, což je způsobeno zvýšenou flexibilitou a nezatížeností starostmi o domácnost. V nejobtížnější situaci jsou svobodné matky s dětmi. Mají časté pracovní absence, což snižuje ochotu je zaměstnávat. Ženy by měly být v zaměstnávání podporovány, protože skloubit mateřství a pracovní aktivitu je velmi obtížné. Řešením by mohla být zkrácená nebo ještě lépe pružná pracovní doba.

Lidé bez kvalifikace

Největší skupinu dlouhodobě nezaměstnaných tvoří nekvalifikovaní pracovníci, jejichž část tvoří také absolventi základních škol. Patří sem lidé obtížně vzdělavatelni s malým zájmem o zaměstnání. Často mají sklony k nežádoucímu deviantnímu chování. Lidé bez kvalifikace, kteří zůstávají dlouhodobě nezaměstnaní, vytvářejí subkulturu, která žije pouze ze systému sociálního zabezpečení a jsou tak trvale závislí na státu.

Romské etnikum

Romové jsou v podobné situaci jako skupina lidí bez kvalifikace. Často dokončí pouze základní. Na trhu práce, kde významnou roli hraje kvalifikace a kvalita sociálních dovedností, romské etnikum stále obtížněji získává zaměstnání. Je to dáno i tlakem

vlastních kulturních vzorů a zvýšeným tlakem majoritní populace. Šance k řádnému uplatnění na trhu práce je pro ně tedy minimální (Mareš, 2002).

Jak vidíme, kvalifikace je jednou z klíčových vlastností, pro uplatnění na trhu práce. Pokud, ale ztratí práci člověk v pokročilém věku, jeho šance najít si nové zaměstnání jsou mizivé.

2.4 Záchranná sociální síť

Záchranná sociální síť byla vyvinuta v první polovině 90 let., kdy je jejím úkolem chránit obyvatelstvo před chudobou v důsledku různých sociálních situací. Mezi hlavní sociální situace patří ztráta zaměstnání, nízký příjem nebo přítomnost nezaopatřeného dítěte. Záchranná sociální síť je vytvořena jako dávkový systém, který se postupně stal součástí jednotlivých pilířů sociálního zabezpečení. Jednotlivec nebo rodina ve výše uvedených sociálních situacích prostupují sociální sítí následovně:

- evidence na úřadu práce (podpora v nezaměstnanosti),
- státní sociální podpora (příspěvek na bydlení, rodičovský příspěvek),
- dávky pomoci v hmotné nouzi (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc).

Rodiny a jednotlivci často kombinují čerpání dávek, nejvíce dávky státní sociální podpory s dávkami pomoci v hmotné nouzi nebo podporou v nezaměstnanosti.

Vyplácení dávek, tedy pasivní politika zaměstnanosti, není jediným nástrojem politiky zaměstnanosti v rámci záchranné sociální sítě. Patří sem také aktivní politika zaměstnanosti, jejímž cílem je přispět k vytváření nových pracovních příležitostí a zvýšit schopnosti pracovní síly, především prostřednictvím rekvalifikace (Kotýnková, 2007).

Ztráta zaměstnání a dlouhodobá nezaměstnanost (ať už z různých důvodů) může vést, a většinou vede ke stavu hmotné nouze, pokud člověk nemá značné úspory a materiálně nestrádá. Takové strádání má přímou souvislost s chudobou. Nezaměstnanost však není jedinou příčinou chudoby.

3 Chudoba

Chudoba je fenoménem, který provází lidstvo již od svého vzniku a s největší pravděpodobností bude provázet neustále. Chudoba se vyskytuje všude na světě a to v různých podobách a míře. Hmotná nouze a chudoba je téma, která se týká celé společnosti, proto si myslím, že je nutné se jím zabývat, hledat možnosti pomoci a především prevence.

3.1 Definice chudoby

Pokud se chce věnovat problematice chudoby, je důležité si tento pojem vymezit. Chudobu může společnost vnímat mnoha různými způsoby.

Rada Evropského společenství uvádí, že: „*Chudí jsou ti lidé, domácnosti a skupiny osob, kteří disponují tak malým objemem materiálních, kulturních a sociálních prostředků, že jsou vyloučeni ze způsobu života, který je v zemi, ve které žijí, přijatelný jako minimum.*“ (Rada Evropského společenství, 1984 in Kotýnková, 2002 s. 7).

Světová banka definuje, že chudoba je: „*Neschopnost jedince zajistit si základní životní standard*“ (Světová banka, 1990 in Kotýnková, 2002, s. 7).

Správná definice tohoto fenoménu je důležitá pro určení toho, kdo by se mohl chudým stát a kdo již chudý je. Jak ovšem vidíme v uvedených definicích, existují mnohá pojetí a různé přístupy.

Chudoba je také velmi úzce spjata s nerovností. Nejedná se však o totožnost, ale o souvislost těchto dvou pojmů. V této souvislosti můžeme chápat chudobu jako extrémní nerovnost. V současném světě narůstá jak v globálním měřítku (chudé a bohaté státy), tak i v národním měřítku (chudí a bohatí občané). Při rozvoji životní úrovně se může stát, že chudí zbohatnou, ale majetek bohatých vzroste také. Tím pádem se nerovnost mezi těmito skupinami uchovává nebo dokonce roste (Mareš, 1999).

3.2 Koncepty chudoby

Chudobu můžeme vnímat podle řady kritérií a zařazovat podle nich do různých kategorií. Někdo se může cítit chudý proto, že si nemůže koupit každý rok nový mobilní telefon nebo jít každý týden na večeři do restaurace. Jiní se cítí chudí, proto, že nemají na zaplacení nájemného a základních potravin. Na tomto místě proto uvádím dva

základní koncepty chudoby, z mého pohledu nejdůležitější pro pochopení vnímání chudoby.

Absolutní a relativní koncepty

Koncept absolutní chudoby je založen na představě o minimální životní úrovni, kdy je ohrožen život jedince. Hranice této chudoby se nemění se změnou standardu života ve společnosti. Dlouhodobý život pod hranicí absolutní chudoby znamená ohrožení života jedince. Tento typ chudoby je typický především pro rozvojové země. V sociologii převládá názor, že v průmyslově rozvinutých zemích jde především o chudobu relativní. O relativní chudobě můžeme hovořit v případě, kdy jedinec uspokojuje své potřeby na výrazně nižší úrovni než daná společnost. Takový jedinec či rodina jsou vyloučeni z životních zvyklostí a aktivit dané společnosti. Vidíme zde klasický příklad zmiňované nerovnosti, která má na vnímání chudoby bezprostřední vliv. „*V relativním pojetí je chudoba ve značné míře identifikována s příjmovou nerovností a nemůže být odstraněna bez odstranění této nerovnosti.*“ (Mareš, 1999, s. 112).

Objektivní a subjektivní koncepty

Hranice objektivní chudoby jsou určeny zvenčí, a její vymezení je založeno na objektivních aspektech situace chudých. Je vymezena nezávisle na těch, kdo jsou za chudé považováni a odráží sociální a politický konsensus společnosti, který ovlivňuje stát a další sociální instituce.

Naopak subjektivní chudoba je založena na jejím vlastním pocíťování a hodnocení, bez ohledu na mínění ostatních členů společnosti (Mareš, 1999).

3.3 Příčiny chudoby

Příčiny, které ovlivňují a způsobují chudobu, je celá řada. Do faktorů, které chudobu způsobují, můžeme zahrnout již zmíněnou nezaměstnanost, nepříznivou geografickou polohu, nemocnost a v neposlední řadě finanční ngramotnost a stále se zvyšující zadlužování občanů.

V poledních letech je velkým problémem zmíněná finanční ngramotnost. Největším rizikem jsou nebankovní instituce, které půjčují peníze za neuvěřitelný úrok bez předchozího ověření příjmů a majetkových poměrů. Při neschopnosti splácet se tak může stát, že z původně malé částky vznikne dluh mnohonásobně vyšší a tato instituce

si může následně vzít do zástavy dům. Takovéto předlužování může být prvním krokem k chudobě a sociálnímu vyloučení.

Mareš rozlišuje příčiny chudoby následovně:

Chudoba jako výsledek uspořádání společnosti a nerovnosti v ní

Podle tohoto přístupu není chudoba výsledkem osobního selhání. Hlavní roli hraje v tomto případě třídní postavení. Chudí lidé nemají velké šance na pracovním trhu, jejich vzdělání je nízké a jejich kvalifikace se stává v důsledku technického pokroku zbytečná.

Chudobu ovlivňuje také koncentrace průmyslu, kdy mnoho pracovníků žije na hranici chudoby i při plném pracovním úvazku. Tento stav je typický tehdy, kdy je trh ovládnut několika velkými firmami. Strukturální pojetí chudoby může být také založeno na struktuře vlastnictví. Chudí většinou žádný kapitál nevlastní, a proto se stávají závislími na bohatých. Stejně sem musíme zařadit i vysvětlení odvozená ze struktury autority. Chudí bývají pouze objektem působení existujících autorit. Tito lidé také většinou pracují v odvětvích, kde nepůsobí odbory a jsou politicky téměř bezmocní. Tím pádem je i méně pravděpodobná jejich politická participace (Mareš, 1999).

Chudoba je výsledkem lenosti, nedostatku vůle, nepředvídavosti a špatných morálních vlastností chudých

Do této ideologie chudoby můžeme zařadit celou řadu názorů. Od myšlenky, že chudoba je soubor biologicky zděděných charakteristik jedinců, přes psychologická vysvětlení, které se vztahují především k osobnostním rysům člověka, až po sociální důvody, kdy je původ chudoby přisuzován socializaci (Mareš 1999).

Za příčinu chudoby je zde považována i neochota pracovat a podávat odpovídající výkon. Zmíněna je také nízká morálka spojená s jevy jako alkoholismus, nezodpovědně rodičovství apod. (Mareš, 1999). Tyto jevy jako nízká morálka a alkoholismus bych nepovažovala primárně za příčiny chudoby, stejně jako neochota pracovat nebo lenost. Dle mého názoru jsou tyto jevy spíše důsledkem chudoby a sociálního vyloučení.

Chudoba jako výsledek situačních faktorů

Podle tohoto přístupu se chudoba stává normou a očekávaným způsobem života. Pokud dítě v chudobě vyrůstá, tak se v ní naučí žít a přijme takový stav za normální. Zde nastává problém, kdy si dítě neosvojuje hodnoty, které by ho motivovaly k úniku z tohoto prostředí. Velký vliv na osvojení hodnot má především sousedství a širší komunita. Za situační můžeme považovat i chudobu, která je spojena s různými etapami lidského života nebo chudobu vznikající v důsledku životních neštěstí (Mareš, 1999).

Příčin chudoby je možné nalézt opravdu mnoho. Mohou být jednotlivě, ale velmi často se prolínají. V dnešní společnosti nejspíše nebude hlavní příčinou chudoby lenost nebo neochota pracovat. Více bych se přikláněla k situačním faktorům, či spíše sociálním podmínkám. Nezbytná je jistě role socializace a utváření hodnot. V neposlední řadě, jak už jsem zmiňovala, to může být také vysoká zadluženost občanů a jejich neschopnost splácet.

3.4 Osoby ohrožené chudobou

Chudobou jsou ohrožené podobné skupiny lidí jako u nezaměstnanosti, avšak nejsou totožné. Například chudobou mohou být ohrožené děti, jak z důvodu zvyšující se rozvodovosti rodičů, tak života v chudobě od narození. V souvislosti ohrožených osob můžeme rozlišit starou a novou chudobu. Stará chudoba je nezávislá na trhu práce a může být stavem trvalé existence nebo určité etapy životního cyklu. Do této chudoby může sklouznout rodina například při pořizování bytu, založení rodiny apod. Nová chudoba je naopak spojena s pozicí jedinců či skupin na trhu práce. Novou je nazývána proto, že před industrializací neexistovala, stejně jako trh práce v dnešní podobě. Chudoba není pouze důsledkem nezaměstnanosti. Řada chudých rodin může být ekonomicky aktivní, ale jejich práce je špatně placená. Nízké příjmy jsou klasickým příkladem chudoby.

Mezi nejohroženější skupiny patří staří lidé. Je to dáno nízkými důchody, které jsou nižší než mzdy, což vede k poklesu životní úrovně. Nejedná se pouze o pokles příjmů, ale také o zvýšená vydání. Ve stáří jsou zvýšené výdaje na nezbytné potřeby (jídlo, osobní péče a především péče o zdraví). Staří lidé jsou také méně adaptabilní a dělá jim potíže vyznat se ve světě, který se tak rychle mění. Stávají se často oběťmi podvodných obchodních taktik, které je mohou finančně zlikvidovat.

Zvýšené riziko ocitnout se mezi chudými mají také ženy. Patří sem zejména svobodné ženy a osamělé matky. Nárůst osamocených matek se stává závažným sociálním problémem. Finanční zajištění rodiny nebo výchova dětí je pro matku velmi zatěžující. Často se stává, že osamělá matka nedokáže naplnit potřeby svých dětí tak, jak by si přála, což může vést k deprivaci. Někteří sociologové se domnívají, že nepřítomnost otce v rodině vede k výchovným problémům a následné delikvenci v těchto rodinách (Matoušek, 2005). Myslím si, že tento problém není zcela způsoben nepřítomností otce, ale větší roli hraje spíše nedostatek finančních prostředků. Obecně je v sociologii rozšířen názor, že v chudobě mužů a žen existují značné rozdíly, které se týkají jejího rozsahu a hloubky. Chudoba u žen má nejen větší rozsah, ale také odlišný obsah. Je to dáno zejména vytlačení žen z trhu práce na přelomu 19. a 20. stol., jejich malý podíl v manažerských pozicích, mzdovou diskriminací a vysokým podílem žen na pracovních místech s částečným úvazkem (Mareš, 1999). Mzdová diskriminace žen je neustupujícím fenoménem. Stále přetrvává, že žena má za práci menší platové ohodnocení než muž na stejné pozici.

Zvláštní skupinou ohrožených chudobou jsou děti. Tato chudoba je odvozena od chudoby jejich rodičů. Čím větší počet dětí v rodině, tím vyšší je riziko jejich chudoby, protože děti nepřinášejí do rodiny žádné příjmy. Chudoba není způsobena pouze nárůstem nákladů, ale při větším počtu dětí vzniká bariéra pro účast ženy na trhu práce. Obdobně je to i v méně početných neúplných rodinách. Matka sama nestačí na náklady spojené s životem dítěte a také má sníženou možnost uplatnění na trhu práce, stejně jako u početných rodin (Mareš, 1999).

3.5 Sociální vyloučení

Jak vidíme, nezaměstnanost může vést k hmotné nouzi a hmotná nouze vede k chudobě. Především dlouhodobé setrvání a adaptace na tento stav může vést až k sociálnímu vyloučení. V posledních letech je sociální vyloučení (sociální exkluze) zaměňováno za pojem chudoba. Evropské společenství používá pojem sociální exkluze jako praktickou alternativu starého konceptu chudoby (Mareš 1999).

Rada Evropy označuje chudobu a sociální vyloučení následovně: *„Chudoba a sociální vyloučení jsou definovány jako stav, kdy jedinec nebo skupina lidí neparticipuje plně na ekonomické a sociálním životě společnosti a/nebo když jejich přístup k příjmu a ostatním zdrojům jim neumožňuje dosáhnout životní standard, který je považován ve*

společnosti, v níž žijí za přijatelný. V této situaci nemají často přístup ani k základním právům.“ (Rada Evropy, 1998 in Kotýnková, 2002).

Hlavní příčinou sociálního vyloučení bývá nahromadění důvodů, které v běžném životě vedou ke krizi. Jedná se především o ztrátu zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením apod. Lidé, kteří jsou sociálně vyloučeni, se většinou nepotýkají pouze s jedním problémem, ale s celou řadou komplikací, které se navzájem prolínají. Společně s životem na okraji společnosti se objevují specifické vzorce chování, které často bývají v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Adaptace na takové chování většinou znemožňuje návrat do normálního života a člověk se uzavírá v pasti sociálního vyloučení (Agentura pro sociální začleňování, 2013, [online]).

4 Sociální služby v souvislosti hmotné nouze

Sociální služby se snaží zmírňovat a řešit problematiku osob v hmotné nouzi, které jsou ohrožené chudobou a sociálním vyloučením. Matoušek uvádí, že „*sociální služby jsou poskytovány lidem společensky znevýhodněným, a to s cílem zlepšit kvalitu jejich života, případně je v maximální možné míře do společnosti začlenit, nebo společnost chránit před riziky, jejich jsou tito lidé nositeli.*“ (Matoušek, 2011, s. 9).

K hlavním cílům sociálních služeb patří podpora rozvoje soběstačnosti uživatele, rozvíjení schopností a snižování sociálních a zdravotních rizik související se způsobem života uživatelů. Sociální služby se v posledním desetiletí neobyčejně rozšířily. Pomoc j poskytována v oblastech od zajištění základních životních potřeb až po specializované odborné služby pro malé skupiny zdravotně postižených (Tomeš, 2001).

V souvislosti s problematikou hmotné nouze to jsou činnosti jako, poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí ubytování nebo pomoc při jeho zajišťování, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajišťování stravy, pomoc se zajištěním chodu domácnosti, zprostředkování kontaktu se sociálním prostředím, pomoc při prosazování občanských práv a poskytování poradenství.

4.1 Poskytovatelé sociálních služeb

Mezi orgány a organizace poskytující sociální služby pro osoby v hmotné nouzi patří obce a kraje, ministerstvo práce a sociálních věcí, nestátní neziskové organizace a církve.

a) Obce a kraje

Orgány samosprávy mají obecně povinnost pečovat o všestranný rozvoj občanů. Obce a kraje zřizují organizace poskytující sociální služby a vytvářejí vhodné podmínky pro jejich rozvoj. Zejména by pak měli zjišťovat potřeby svých občanů a zajišťovat zdroje k jejich uspokojení.

b) Ministerstvo práce a sociálních věcí

Hlavním úkolem ministerstva práce a sociálních věcí je příprava právních předpisů a rozvíjení kvality sociálních služeb. Také podporuje obce a kraje při plánování sítě sociálních služeb vycházející z potřeb lidí, dohlíží na odbornost pracovníků sociálních

služeb a podporuje její zvyšování. V neposlední řadě podporuje aktivity nestátních neziskových organizací, které jsou významnými poskytovateli sociálních služeb (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, [online]).

c) Nestátní neziskové organizace a církve

Nestátní neziskové organizace mají v poskytování sociálních služeb významnou roli. V České republice máme několik organizací poskytujících sociální služby s celostátní působností. Mezi nejčastější a nejvýznamnější patří Charita České republiky, Armáda spásy, Naděje, Člověk v tísni a Diakonie.

Tyto organizace jsou financovány zejména ze státního rozpočtu nebo rozpočtu krajů měst a obcí. Mohou to být také úhrady od uživatelů, pokud je služba zpoplatněna (Matoušek, 2008).

Se vstupem České republiky do Evropské unie vznikla možnost financování sociálních služeb prostřednictvím Evropského sociálního fondu. Je jedním ze tří strukturálních fondů Evropské unie a hovoří se o tzv. „strukturální pomoci“.

4.2 Způsoby pomoci

Mezi sociální služby určené pro osoby v hmotné nouzi patří:

- Sociální poradenství
- Centra denních služeb
- Azylové domy
- Domy na půl cesty
- Krizová pomoc
- Nízkoprahová denní centra
- Noclehárny
- Terénní programy

Sociální poradenství

Sociální poradenství je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb a poskytuje potřebné informace přispívající k řešení nepříznivé sociální situace. Služba poskytuje především činnosti jako zprostředkování kontaktu se sociálním prostředím, sociálně terapeutickou činností a pomoc při uplatňování občanských práv a zájmů.

Součástí je také zapůjčování kompenzačních pomůcek (zákon o sociálních službách, 2006).

Centra denních služeb

Centra denních služeb poskytují služby s cílem posílit soběstačnost a samostatnost osob se zdravotním postižením a seniorům v nepříznivé sociální situaci, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením. Služby jsou spojeny s osobní hygienou, stravou, zprostředkováním kontaktu se sociálním prostředím a s pomocí při prosazování práv a zájmů. Služby jsou poskytované za úplatu.

Azylové domy

Azylové domy poskytují ubytování na přechodnou dobu pro osoby v nepříznivé sociální situaci, které ztratili bydlení a nejsou schopni situaci sami řešit. Jedná se o službu, která zahrnuje veškeré základní potřeby pro minimální životní standard. Azylové domy jsou rozděleny na domovy pro muže, zvláště pro ženy a matky s dětmi. Cílem služby je podpořit a umožnit návrat do normálního života. Služba je poskytována za úplatu.

Domy na půl cesty

Dům na půl cesty je pobytová služba pro osoby do 26 let věku poskytována na přechodnou dobu, které opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Služba zahrnuje ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským okolím, terapeutickou činnost a pomoc při prosazování práv a zájmů. Dům na půl cesty je v podstatě Azylový dům pro mladé lidi a je také zpoplatněný.

Krizová pomoc

Krizová pomoc je bezúplatná ambulantní nebo pobytová služba na přechodnou dobu pro osoby, které se nacházejí v ohrožení zdraví nebo života a nedokáží svoji nepříznivou situaci řešit vlastními silami. Klientům je poskytováno krizové ubytování, popřípadě strava.

Nízkoprahová denní centra

Bezúplatná ambulantní služba poskytována osobám bez přístřeší. Poskytuje podmínky pro osobní hygienu a zajištění stravy. Pracovníci nízkoprahového denního centra také nabízejí pomoc při uplatňování práv či osobních záležitostí.

Noclehárny

Ambulantní služba pro osoby bez přístřeší, které sem dochází z důvodu přenocování a popřípadě mohou využít hygienické zařízení. Noclehárny nabízí také poskytnutí nebo zprostředkování informací. Služba je poskytována za úplatu.

Terénní programy

Cílem terénních programů je vyhledávání osob žijících rizikovým způsobem života a minimalizovat dopady rizik na tyto osoby. Jedná se převážně o problémové skupiny mládeže, uživatele drog, ale také o osoby bez přístřeší nebo osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2005, [online]).

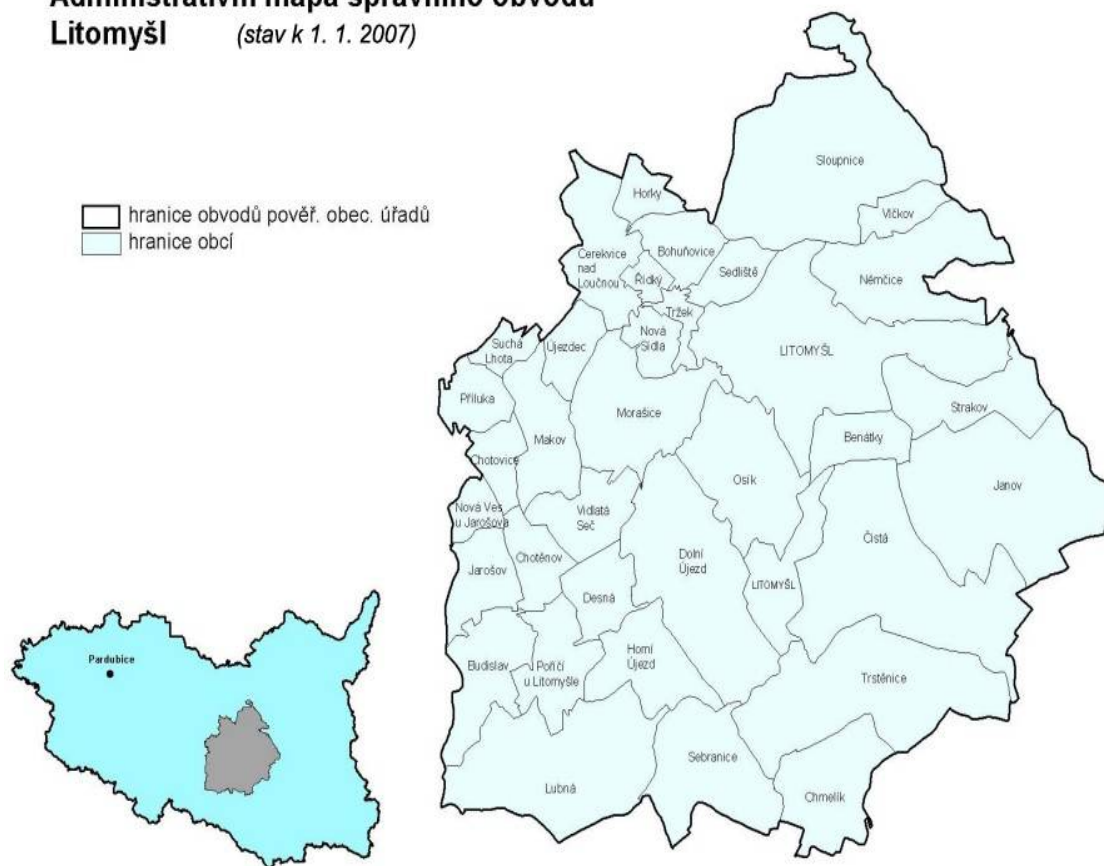
Bohatou sítí sociálních služeb pro osoby v hmotné nouzi nalezneme především ve velkých městech, v našem kraji především v Pardubicích. Dostupnost těchto služeb na Litomyšlsku není tak velká, ale přesto i zde hlavní sociální služby najdeme.

4.3 Sociální služby na Litomyšlsku

Litomyšlsko leží ve střední části Pardubického kraje. Území leží na 33 708 hektarech a představuje 7,5% rozlohy kraje. Správní obvod tvoří 35 obcí, ve kterém žije 26 783 obyvatel. Zastoupení městského obyvatelstva je nejnižší mezi správními obvody kraje. Jedinou obcí se statutem města je Litomyšl, která má 10 226 obyvatel. Míra nezaměstnanosti je na Litomyšlsku 8,6%, což je 7. nejnižší hodnota mezi správními obvody v rámci kraje (Český statistický úřad, 2013, [online]).

Obrázek č. 1:

**Administrativní mapa správního obvodu
Litomyšl (stav k 1. 1. 2007)**

Na tomto místě uvádím sociální služby poskytované pro osoby v hmotné nouzi. Na Litomyšlsku je počet sociálních služeb omezen, proto uvádím i sociální služby v blízkých městech, protože právě tam jsou poskytované klíčové služby jako např. azylové domy. Myslím si, že vzhledem k povaze služeb mimo Litomyšl, nemusí být problém pro osoby dojíždění za těmito službami a stává se tak i běžnou praxí, především u pobytových služeb.

Sociální ubytovna

Adresa: Tyršova 270, 570 01 Litomyšl

Sociální ubytovna je určena pro občany Litomyšle nebo osoby, které jsou zde zaměstnané. Jedná se o hlavní sociální službu ve městě. Ubytování jsou zde jak muži, tak i ženy, kteří se dostali do stavu nouze nebo zůstali bez přístřeší.

Provoz zajišťuje Městská policie Litomyšl, která také dohlíží na dodržování řádu ubytovny. Největší problémy zde bývají s požíváním alkoholu nebo jiných návykových látek. V takovém případě je s klientem okamžitě ukončena smlouva o ubytování.

Cena za službu je 50 Kč za den. Obsazenost se průběžně mění, největší zájem o ubytování vzniká v zimních měsících. Celková kapacita ubytovny je 12 lůžek a v současnosti jsou zde ubytování 4 muži a 5 žen.

Sociální ubytovna je vybavena čtyřmi pokoji, kde se nachází postel, noční stolek a skříň. Dále zde je společné sociální zařízení a kuchyň.

Doba ubytování není nijak časově omezená, ale často se stává, že se klienti sami vracejí zpět na ulici. Někdy se však podaří klientovi nalézt trvalé bydlení.

Občanská poradna

Adresa: Ropkova 51, 570 01 Litomyšl

Oblastní charita Polička provozuje v Litomyšli svoji pobočku občanské poradny. Nabízí odborné poradenství pro osoby, které se ocitly v nepříznivé životní situaci. Poradenství je zaměřeno zejména na otázky týkající se zaměstnání, pracovních vztahů, sociálního zabezpečení a péče, majetkoprávních vztahů, rodiny apod.

Provozní doba:

Út 12:00 – 14:30

Čt 13:00 – 16:00

Charitní šatník

Adresa: Bělidla 392, 570 01 Litomyšl

Sociální šatník zajišťuje Farní charita Litomyšl, která je neziskovou organizací římsko-katolické církve. Zdarma poskytuje oděvy lidem bez domova a sociálně potřebným. Oděvy, které lidé ze svého šatníku vyřadili, zde přijímají dobrovolnice.

Provozní doba:

Po 9:00 – 11:00, St 14:00 – 16:30

Dům na půl cesty Květná

Adresa: Květná 40, 572 01 Polička

Dům na půl cesty zřizuje občanské sdružení Květná zahrada. Sídlí na bývalém statku a nabízí pomoc mladým lidem, kteří opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, vrací se z výkonu trestu nebo jsou v obtížné životní situaci. Hlavním cílem je podpora v procesu jejich osamostatňování a získání nových schopností a dovedností pro samostatný život. Tyto schopnosti a dovednosti získávají klienti prostřednictvím vzdělávání, osvojování pracovních návyků a zlepšování orientace v jednání s úřady a institucemi.

Do zařízení jsou přednostně přijímáni mladí lidé, kteří mají trvalý pobyt na území bývalého okresu Svitavy. Klienti jsou ubytováni v samostatných nebo 2 lůžkových pokojích. Mimo ubytování služba nabízí zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutickou činnost a pomoc při uplatňování práv (Květná zahrada, 2013, [online]).

Azylový dům

Adresa: Máchova alej 16, 568 02 Svitavy

Služba azylového domu je určena pro muže starší 18 let. Poskytuje ubytování, podmínky pro přípravu stravy a sociální poradenství mužům, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci z důvodu ztráty bydlení. Nabízí jim pomoc a podporu při řešení obtížné situace, aby se mohli co nejdříve vrátit do běžného života.

Azylový dům disponuje 6 pokoji s 16 lůžky a cena za službu je 80 Kč za noc a den. Ubytovaní je poskytováno na přechodnou dobu, zpravidla 1 rok. Muži, kteří jsou mentálně postižení, mají psychickou poruchu, jsou těžce zdravotně postižení nebo mají v péči nezletilé děti, nejsou do azylového domu přijímáni (Svitavy, 2010, [online]).

Azylový dům pro matky s dětmi

Adresa: Nerudova 20, 569 02 Svitavy

Azylový dům pro matky s dětmi provozuje oblastní spolek Českého červeného kříže Svitavy. Nabízí stejné služby jako předchozí Azylový dům. Liší se však jejich cíle, které jsou zaměřeny především na děti klientek.

Službu mohou využívat matky starší 18 let, které se starají o své děti nebo děti v pěstounské péči a těhotné ženy. Služba není určena otcům a jejich dětem, matkám

s mentálním nebo těžkým zdravotním postižením a ženám bez dětí (Svitavy, 2010, [online]).

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi

Adresa: Plk. B. Kohouta 914, 566 01 Vysoké Mýto

Zřizovatelem azylového domu je SKP-Centrum, o. p. s. a cílem je poskytnout ubytování ženám a matkám s dětmi, které se ocitly v nepříznivé životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Kapacita domu je 24 lůžek (9 dospělých žen a 15 dětí).

Cena za službu je pro bezdětnou ženu 90 Kč za den a pro matku s dětmi 70 Kč za den. Za první a druhé dítě zaplatí žena 40 Kč za den a za každé další 20 Kč.

Občanské sdružení „Náš domov“

Adresa: Koclířov 123, 569 11 Koclířov

Nestátní nezisková organizace, která poskytuje pobytové služby, zaměřené na problematiku bezdomovectví. Jedná se především o Azylový dům pro matky s dětmi a Azylový dům pro rodiče s dětmi – Most naděje.

Azylový dům pro matky s dětmi

Služba poskytuje ubytování, sociální, psychologickou a pedagogickou pomoc, vytváří vhodné prostředí pro matky s dětmi, které se ocitly v nouzi a nedokáží svoji situaci samy řešit. Důraz je kladen na individuální přístup a další vzdělávání matek.

Služba je určena matkám bez přístřeší, které jsou oběťmi domácího násilí, těhotným ženám, matkám starším 18 let s dětmi ve vlastní péči a ženám, které děti ve vlastní péči nemají, ale je reálná šance, že ubytování v azylovém domě by k tomu mohlo vést. Této službě nemohou využít osoby závislé na alkoholu a drogách, osoby se závažnou psychickou nebo fyzickou poruchou a osoby, které byly zbaveny svéprávnosti (Občanské sdružení "Náš domov", 2006, [online]).

K dispozici je 7 samostatných ubytovacích jednotek, vybavené koupelnou, kuchyňským koutem se základním vybavením, dále televizí, žehličkou a základním nábytkem. Maximální kapacita zařízení je 24 osob včetně dětí. Za službu uhradí těhotná žena 100 Kč za den, dospělá osoba 70 Kč za den a první až čtvrté dítě 30 Kč za den. V průběhu roku 2011 celkem využilo služeb azylového domu 22 klientek a 54 dětí. Z toho 7 klientek svoji situaci vyřešilo uspokojivě a našly si vlastní bydlení nebo se vrátily zpět

k rodině, 7 jich bylo nuceno vyhledat jiné azylové bydlení a 1 klientka ukončila pobyt bez udání důvodů (Občanské sdružení "Náš domov", 2006, [online]).

Projekt Most naděje

Jedná se o ojedinělý projekt v Pardubickém kraji, kdy hlavním cílem je pomoc mladým lidem s dětmi a překlenout jejich nepříznivou sociální situaci. Jedná se o pobytovou službu nejen pro matky a otce, ale zejména pro celé rodiny s dětmi. Snahou je tak zachovat úplnou rodinu a podpořit ji v samostatném životě (Občanské sdružení "Náš domov", 2006, [online]).

Projekt je realizován v obecním domě, kde má občanské sdružení pronajaty 3 byty, kdy je každý byt určen pro jednu rodinu. Ceny za ubytování jsou stejné jako ceny v azylovém domě pro matky s dětmi.

Tento projekt vidím jako službu velmi přínosnou, protože nedojde k oddělení otce od zbytku rodiny. Pokud spolu rodina zůstane celá, je možné, že svoje problémy bude řešit mnohem efektivněji. Azylové domy jsou vždy rozděleny na domy pro matky s dětmi a zvlášť pro muže s tím, že pokud dítě (chlapec) dosáhne věku 18 let, musí se přestěhovat do azylového domu pro muže, což pro něj může být velmi zatěžující. Takové rozdělení je na druhou stranu pochopitelné, z důvodu předcházení nechtěných problémů, které mohou být spojeny například s dospíváním těchto mužů.

5 Metodologie výzkumné části

5.1 Příprava výzkumu

Bakalářská práce je zaměřena na situaci osob v hmotné nouzi na Litomyšlsku. V praktické části se zaměřuji zejména na konkrétní popis vybraných osob, zmapování souvislostí, za jakých se osoby do situace dostaly a jak žijí. Výzkum doplním rozhovorem se sociální pracovníci. V souvislosti s problematikou hmotné nouze jsem stanovila následující výzkumné otázky:

- Jaké jsou nejčastější příčiny stavu hmotné nouze na Litomyšlsku?

Otázka je dále rozvedena do následujících oblastí:

- Kdo nejčastěji žádá o dávky pomoci v hmotné nouzi?
- Jsou tito lidé odkázáni sami na sebe?
- Vidí možnost získání dobré práce?
- Co je největší překážkou pro návrat k „normálnímu“ způsobu života?
- Co by tito lidé považovali za „nehmotnou“ nouzi?

Počátek výzkumu spočíval ve výběru lokality. Zvolila jsem správní obvod Litomyšl, především proto, že je to město, ve kterém žiji a vykonávala jsem zde praxi na úřadu práce. Na praxi jsem nastoupila v říjnu 2012, kde jsem byla seznámena s několika případy osob v hmotné nouzi. Sociální pracovníce mi poskytly spisy klientů, na základě kterých jsem vybrala budoucí respondenty mého výzkumu. Výběr respondentů jsem konzultovala se sociální pracovníci. Největším rizikem výzkumu byla totiž neochota klientů rozhovor poskytnout.

5.2 Metody a techniky sběru dat

Pro samotné výzkumné šetření jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Tuto metodu volím zejména proto, že s její pomocí získám podrobný popis vybraných jedinců.

„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Creswell in Hendl, 2008, str. 50).

Hendl uvádí, že velkou výhodou kvalitativního výzkumu je získání hloubkového popisu případu a poskytování podrobných informací, proč se daný fenomén objevil (Hendl, 2008).

Jako techniku sběru dat jsem zvolila částečně řízený rozhovor, který se vyznačuje svoji flexibilitou a systematičností. Při tomto druhu rozhovoru zůstává tazateli volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace a dává možnost co nejvýhodněji využít čas k interview (Hendl, 2008). Pokud bude respondent souhlasit, celý rozhovor budu nahrávat na diktafon, v opačném případě budu odpovědi pouze zaznamenávat.

5.3 Kritéria pro výběr respondentů

Nejdůležitějším kritériem pro výběr je, aby respondent pobíral dávky pomoci v hmotné nouzi nejméně jeden rok. Cílem je zmapovat situaci osob z různých rodinných poměrů. K tomuto účelu zaměřím svoji pozornost na matku samoživitelku, početnou rodinu, osamělého muže a osoby bez přístřeší. Mezi další neméně důležité kritérium patří ochota respondenta rozhovor poskytnout.

5.4 Provedení výzkumu

Vlastní výzkum probíhal během ledna 2013, kdy jsem měla předem domluvené schůzky na úřadu práce, v jednom případě na sociální ubytovně v Litomyšli. Schůzky byly naplánované tak, aby co nejméně zatěžovaly respondenty. Probíhaly v čase, kdy klienti docházeli na pravidelné či nepravidelné schůzky k sociálním pracovnícům. Z důvodu přestavby budovy a organizačním změnám, jsem měla k dispozici volnou kancelář, což bylo velmi přínosné. Myslím si, že pokud by rozhovor byl veden v kanceláři sociálních pracovníc, respondenti by se nemuseli cítit dobře a určité informace by ani neprozradili. Po úvodním představení jsem respondentovi vysvětlila záměr a cíl mé práce, ujistila o anonymitě a požádala o povolení nahrávání rozhovoru. S odmítnutím nahrávání jsem se nesetkala. Po úvodních otázkách týkající se věku, délce pobírání dávek v hmotné nouzi a současné situace, jsem začala klást otázky, které by odkryly minulost respondenta a souvislosti, které předcházely současné situaci. Pozornost jsem také zaměřila na rodinné vztahy, zda vůbec nějaká rodina existuje a jestli s nimi respondent komunikuje nebo udržuje nějaké vztahy. Zajímalo mě, jak tyto osoby hospodaří s finančními prostředky, které mají, zda jim stačí na udržení minimální životní úrovně a co si pod tímto pojmem

představují. Tuto část rozhovoru jsem doplnila otázkami, které by nastínily představu respondentů o uspokojivé životní úrovni a co by jim stačilo k jejich „spokojenému“ životu. V neposlední řadě jsem se zajímala o jejich plány do budoucnosti, jak se snaží svoji situaci řešit, jaké mají vize a přání.

5.5 Výsledky výzkumu

Na základě odpovědí, které jsem získala od respondentů, jsem shrnula jejich životní situaci. Ze souhrnu je zřejmé, že do situace, kdy se člověk ocitne na hranici životního minima, není obtížné se dostat a potencionální hrozbě je vystaven každý. Existují zde však jasné rizikové skupiny, které jsou hmotnou nouzí a chudobou ohroženy více.

Matka samoživitelka, 29 let

Základní informace:

Žena má 3 děti (3 roky, 6 let, 11 let), pobírá rodičovský příspěvek 3 500 Kč a přídavky na děti 1 200 Kč. Dávky pomoci v hmotné nouzi pobírá od poloviny roku 2011 ve výši 4 500 Kč, doplatek na bydlení jí nebyl přiznán.

Žena své dětství strávila v dětském domově, v 8 letech si ji adoptovala rodina pocházející z Litomyšle. Jako dítěti se ženě v dětském domově líbilo a k rodině si nikdy nevybudovala silný vztah, i když podle jejích slov se k ní chovali moc hezky, hlavně matka. Své biologické rodiče nikdy nepoznala. Rodina vždy žila spořádaným způsobem života, bydleli v rodinném domku a nikdy neměla žádné finanční problémy. Žádné jiné děti nikdy neměli. Po ukončení základní školní docházky nastoupila na učiliště, obor kadeřnice. Učení jí nikdy moc nešlo, ve škole byla spíše podprůměrnou, ale vztahy s ostatními spolužáky měla dobré. Učiliště úspěšně ukončila a v této době již čekala své první dítě. Po dovršení 18 let se od rodičů odstěhovala do pronajatého bytu, kde nějaký čas bydlela se svým přítelem. V tomto čase ji ještě rodiče finančně podporovali, ale nestála o žádný bližší kontakt. Otcovství dítěte nebylo určeno z důvodu přiznání dávek státní sociální podpory. Její přítel v době, kdy spolu žili, nepracoval a pobíral dávky pomoci v hmotné nouzi. Za tři roky žena čekala druhé dítě, otcovství nebylo určeno ze stejného důvodu, jako v prvním případě. V této době ženu také opustil její přítel. Žena opustila byt a nějaký čas se odstěhovala ke své kamarádce, protože nezvládala platit nájemné. Po narození druhého dítěte si našla podnájem v rodinném domě, kde měla k dispozici dva pokoje a kuchyň s koupelnou. V tomto čase už rodiče přestali ženu

finančně podporovat. Třetí dítě má s jiným mužem, u kterého otcovství určeno bylo, ale výživné muž neplatí.

V současné době žije žena v nájemním bytě, kde nájemné činí 5 500 Kč, nemá zde nahlášený trvalý pobyt, ten má na ohlašovně městského úřadu. Z toho důvodu jí není vyplácen doplatek na bydlení. Pobírá pouze dávky státní sociální podpory a příspěvek na živobytí. V současnosti řeší problém s bydlením, protože pronajímatel nechce smlouvu prodloužit a hrozí, že se bude muset z bytu odstěhovat. Prozatím jiný byt nehledá a věří, že se jí podaří v bytě zůstat. Možnost, že v bytě nezůstane, si nepřipouští.

Co se týká finanční stránky rodiny, uvádí, že se naučila poměrně dobře s penězi hospodařit. Pro sebe si nemůže téměř nic dovolit a snaží se, aby co nejlépe zabezpečila svoje děti. Jako pozitivní vidí, že nemá žádnou hypotéku nebo jinou půjčku. Často se jí také dostane finanční podpory od otce třetího dítěte. Největší starosti jí dělají nečekané a mimořádné výdaje, na které se snaží čerpat dávky mimořádné okamžité pomoci. Jsou to především výdaje týkající se školních potřeb dětí nebo základního vybavení v domácnosti. *„To víte, děcka pořád něco potřebujou. Já nechci jim pořád něco ubírat, tak se snažím, ale někdy to prostě nejde. Když jeden týden přijde jedno, že potřebuje na výlet, druhý týden druhý, tak kde na to mám brát. Když řeknu chlapovi, ten taky nemá, pak má člověk strach. No a pro sebe? To vůbec. Kdypak já sem si naposled koupila něco hezkýho na sebe? To už si ani nevzpomenu.“*

Podle jejich slov řeší současnou situaci hospodařením s penězi. Po ukončení rodičovské dovolené bude hledat nějakou práci. *„Ted'ka budu ještě rok na mateřský, ale potom, to bude něco. Vůbec nevím, kde tu práci najdu. I ted'ka sem se snažila nějaký přivýdělek, že jo, jenže děcko mám doma, protože do školky mně ho nevzali, když sem doma. Až pude do školky, tak snad něco bude, nemůžu si vybírat, to je jasný, že vezmu všechno, co se namane. To už pak bude lepší, snad.“* Při otázkách týkající se budoucnosti, byly z jejich slov cítit obavy. Ucelenou představu nemá a řeší problémy, které má v současné situaci. Nejvíce by si přála, mít po svém boku muže, který by byl schopen zabezpečit její rodinu. Za „nehmotnou“ nouzi by považovala, kdyby jí každý měsíc zůstaly ušetřené peníze, např. 2 000 – 3 000 Kč a mimo to, by mohla nakoupit věci, které nutně nepotřebuje.

Matka samoživitelka 27 let

Základní informace:

Žena má 6 dětí (10 měsíců, 2 roky, 3 roky, 5 let, 7 let, 9 let), pobírá rodičovský příspěvek 3 800 Kč, přídavky na děti 2 800 Kč, příspěvek na živobytí 8 500 Kč, doplatek na bydlení nebyl přiznán.

Žena pochází z mnohočetné rodiny bez otce. Je nejmladší, má 3 bratry a 3 sestry. Rodina žila na vesnici, když se ženě narodilo první dítě, odstěhovala se za přítelem do města, kde spolu žili v pronajatém bytě. Její partner byl zanedlouho odsouzen k dvouletému trestu odnětí svobody. Mezitím se ženě narodilo druhé dítě. Muž se po návratu z vězení vrátil ke své bývalé přítelkyni. Druhý přítel byl odsouzen také k trestu odnětí svobody v délce 5 let. K otcům dalších dětí se žena nechtěla vyjadřovat. V současné době žije sama v pronajatém bytě, kde nemá nahlášený trvalý pobyt. Ten má stejně jako v předchozím případě na ohlašovně městského úřadu. S rodinou se stýká, ale ani jeden ze sourozenců jí nemůže finančně nijak pomoci. Po zaplacení nákladů na bydlení, které se pohybují mezi 10 000 Kč – 11 000 Kč, zůstanou ženě 4 000 Kč na živobytí. Výživné od otců svých dětí nepobírá, protože nebylo stanovené soudem. Na zaplacení školních potřeb žádá dávky mimořádné okamžité pomoci. *„Ted' to celkem jde, jen to bydlení, to by chtělo lacinější. Ten zbytek se dá. Jídlo nakoupim v akcích, oblečení u Vietnamců. Jenže jak já bych se přestěhovala. Sama těžko a někoho si zaplatit? Tady to máme taky docela velký. V nějakym krcálku s 6 dětma? To bych taky nemohla. Jo, v nějaký bytovce na vesnici, by to levnější bylo, ale zas to dojíždění všude, to by se taky nedalo. To by mi ty problémy akorát přidálo. Takže tak.“* Dobu, za jakou bude muset řešit práci, vidí jako dlouhou, a proto o ní v současnosti nepřemýšlí. Jako svoji hlavní roli vidí roli matky, která je pro ni nejdůležitější. Jako největší překážku při hledání zaměstnání vidí status svobodné matky s velkým počtem dětí a také nízkou kvalifikaci. Žena má pouze základní školu a nedokončené studium na učilišti. *„Už sem si kolikrát říkala, co já budu dělat, až děti odrostou, ale už sem si to zakázala, to bych se z toho musela zbláznit. Třeba se mi povede někde ňákou prodavačku, tam by mě mohli vzít i bez školy. Jenže v těch obchodákách, to máte taky do večera. Ale to už pak zas bude kluk starší, tak mi bude muset pomáhat. Mě ségry taky měly pořád na krku.“* V hmotné nouzi by se necítila v případě, že by nemusela řešit náklady na bydlení, mohla žít v rodinném domku a jednou za rok by si ušetřila na dovolenou.

Početná rodina (manžel 45 let, manželka 44 let)

Základní informace:

Rodina má 7 dětí (5 měsíců, 5 let, 6 let, 7 let, 8 let, 10 let, 12 let), rodičovský příspěvek 7 600 Kč, přídavky na děti 4 000 Kč, příspěvek na živobytí 10 000 Kč, doplatek na bydlení nebyl přiznán.

Rozhovor s mužem

Muž pochází z vesnice, kde žil pouze se svoji matkou, žádné sourozence nemá. Vyučil se automechanikem a 5 let pracoval v oboru. Zaměstnán byl v malé autodílně, ale jeho zaměstnavatel své podnikání ukončil a muž se ocitl bez práce. Po roce, kdy byl evidován na úřadu práce, našel místo u technických služeb města. V této době se seznámil se svoji manželkou, která pracovala jako servírka. Přestěhovali se do nájemního bytu, kde společně bydleli až do narození třetího dítěte. Byt byl příliš malý na to, aby v něm bydleli dva dospělí a tři děti. Větší byt si nemohli dovolit, a proto se odstěhovali zpět do domu, ze kterého muž pochází. Po narození šestého dítěte byl muž odsouzen k tříletému trestu odnětí svobody za spáchání trestného činu krádeže.

Žena pochází z rodiny, která žila v Litomyšli. Před tím, než se seznámila se svým manželem, žila u svých rodičů a pracovala jako servírka v restauraci. Po narození prvního dítěte se do práce nikdy nevrátila.

Muž se vrátil z výkonu trestu v roce 2011. Po krátké době se mu podařilo najít práci. Pracoval jako dělník v tiskařské dílně, ale vydržel zde pouze 3 měsíce, poté sám pracovní místo opustil. Podle jeho slov, byla práce příliš náročná. Od té doby je v evidenci úřadu práce. V současné době žije rodina stále v domě mužovi matky. Jejich náklady na bydlení nejsou příliš vysoké. Matce přispívají částkou 2 000 Kč, zálohy na elektřinu činí 1 200 Kč. Pro vytápění používají kotel na tuhá paliva, kdy se na topivo skládají společně s matkou. Jejich vzájemné vztahy jsou dobré, matka se snaží rodině pomáhat, jak jen to je v jejich silách, i když sama nemá příliš vysoký důchod. U domu obstarávají zahrádku, kde si pěstují ovoce a zeleninu. *„Takhle si aspoň něco vypěstujeme a nemusíme to kupovat. Dá to sice lítání, ale nemusíme to kupovat. Na zimu něco zavaříme a to se pak hodí. Máme i pár slepic, takže vajíčka máme taky svoje. Žádný jiný zvířata teda nemáme, do žádnýho velkýho hospodaření se nepouštíme. Jen si říkám, jestli nebudem muset. Všechno je teďka tak drahý, jen ty děti co stojej.“* Na otázku, proč v jejich situaci mají tak velký počet dětí odpovídá, že jsou věřící a neuznávají žádné antikoncepční prostředky. Největší problém vidí v tom, že nemá

žádné zaměstnání. Nijak aktivně práci nehledá, protože si myslí, že když nemá čistý trestní rejstřík, nemá smysl snažit se práci hledat. Věří, že se nějaké pracovní místo naskytne. „*Občas se zeptám tady u jezudáků nebo projedu nějaký inzeráty, ale abych chodil nebo denně volal, to bych akorát víc provolal.*“ Do budoucna by si přál najít práci, postarat se o manželku, dobře vychovat všechny děti a podpořit je v dobrém vzdělání. Záleží mu na tom, aby jeho děti měli dobré vzdělání a lépe se tak uplatnily na trhu práce.

Muž 57 let

Základní informace:

Žije sám, má dospělé dceru, jediný příjem je příspěvek na živobytí 3 410 Kč.

Muž žil se svoji manželkou v pronajatém rodinném domku nedaleko Litomyšle. Společně měli jednu dceru a žili běžným způsobem života. Žádné finanční problémy neměli. Manželka pracovala jako poštovní doručovatelka a muž byl řezník. Když bylo dceři 6 let, jeho manželka zemřela. Tento životní zlom muž nezvládl a začal ve velké míře pít alkohol. Problémy s alkoholem se stupňovaly, muž přišel o práci, přestal platit nájemné a ocitl se na ulici. Jeho dcera byla umístěna do dětského domova. V této době rezignoval na jakékoliv řešení situace, žil na ulici, občas přespával u známých, někdy si nelegálně přivydělával, ale nikdy se nezaregistroval na úřadu práce. Seznámil se s mužem, se kterým se rozhodli přečkat zimu na ulici, protože jeho známí mu už nechtěli poskytovat přístřeší. Společně si postavili provizorní přístřešek, kde společně bydleli. „*Byla to bouda ze všeho možného, co sme našli, plechy, igelity, krabice. Chodili sme, sbírali hadry a z toho byly postele. Nic moc, ale lepší než nic. Bylo to zašitý, takže nás tam ani policajti nevotravovali. Tak sme se tam snažili tak nějak žít, jenže pak sem se tak strašně ožral....*“ V opilosti usnul v jejich přístřešku a silný mráz způsobil muži omrzliny třetího stupně na nohou. Byl převezen do nemocnice, kde bylo zjištěno, že nohy kompletně odumřely. Podstoupil tedy amputaci obou končetin a byl převezen do léčebny dlouhodobě nemocných. Zde se léčil téměř rok, na protézy si nikdy nezvykl a zůstal na vozíku. Ujali se ho sociální pracovníce, které mu zařídily příspěvek na živobytí a po ukončení léčby zařídily ubytování na sociální ubytovně v Litomyšli. Muži byla uznána invalidita třetího stupně, ale nemá nárok na výplatu invalidního důchodu, protože nesplňuje podmínky dle zákona o důchodovém pojištění.

V současné době žije stále na sociální ubytovně v Litomyšli. Náklady spojené s úhradou ubytovny jsou hrazeny z doplatku na bydlení. Podle jeho slov je spokojen a bydlení na ubytovně mu vyhovuje. Jeho dcera vystudovala střední školu a v současné době žije se svým přítelem. S otcem se stýká a pomáhá mu vyřizovat různé záležitosti na úřadech. Dcera mu nabídla bydlení, ale on nechce nikoho obtěžovat, už jen proto, že nebyl schopen své dceři zajistit hezké dětství a musela žít v dětském domově. Je velmi vděčný sociálním pracovnícům, které mu pomohli v době, kdy podstoupil amputaci nohou. Žádné plány do budoucnosti nemá, jediné co by si přál je, aby jeho dcera byla spokojená.

Muž 29 let – osoba bez přístřeší

Základní informace:

Muž žije sám, na ulici, někdy přespává u přátel, pobírá příspěvek na živobytí 3 500 Kč. Muž pochází z běžné rodiny, která neměla žádné finanční problémy. Vyučil se v oboru autoklempíř. Po ukončení učiliště nikdy nepracoval. V dospívání se začal přátelit s lidmi, kteří užívali drogy. Sám se dostal do drogové závislosti také a odešel z domova. Byl několikrát trestán za drobné krádeže a rodiče mu odhlásili trvalý pobyt z jejich bydliště. *„Naši se báli, tak mě odhlásili. Já sem tam stejně nechtěl být, to bylo pořád hlídání, kam jdeš a co tam budeš dělat. Taky si mysleli, že mě dotáhnou na léčení, ale to nevím proč teda, nejsem žádný závislák. Občas si dám, ale to nic neznamená.“* Před čtyřmi lety byl odsouzen k dvouletému trestu odnětí svobody. *„Vykrádali sme auta, hlavně rádia, ty sme pak prodávali na netu, přišli sme si na pěkný peníze, ale ty sme stejně rozfofrovali a nezbylo nám nic.“* Po návratu z výkonu trestu se vrátil zpět k rodičům a nějaký čas vedl poměrně spořádaný způsob života. Po půl roce se však vrátil zpět na ulici a ke svým přátelům. V současné době je v evidenci úřadu práce, nikdy nepracoval, občas je sankčně vyřazen. Především proto, že nedochází na pravidelné schůzky. Pobírá příspěvek na živobytí ve výši 3 500 Kč. Sociální pracovníce mu nabízí bydlení na sociální ubytovně, ale této nabídky nechce využít. Často přespává u svých známých a v létě žije převážně na ulici. Podle jeho slov se v hmotné nouzi necítí, žije tak, protože je to jeho rozhodnutí. Jeho plány do budoucna jsou nejasné. Říká, že až bude chtít, práci a bydlení si najde, případně se vrátí zpět k rodičům. Příspěvek na živobytí využívá převážně k nákupu alkoholu a cigaret. Často se stravuje u přátel, k oblékání využívá sociální šatník.

Žena 52 let – osoba bez přístřeší

Základní informace:

V současné době žije v pronajatém bytě, pobírá příspěvek na živobytí 3 500 a příspěvek na bydlení.

Žena pochází z Brna, kde se seznámila se svým přítelem z Litomyšle. Když bylo ženě 40 let, přestěhovala se s ním do jeho domu. Děti nikdy neměli. Za rok, kdy byli oba v evidenci úřadu práce a pobírali podporu v nezaměstnanosti, jim dům od zapálené svíčky vyhořel a o vše přišli. Již před vyhořením domu měli oba problémy s alkoholem a ten se dále stupňoval. Alkohol a finanční situace vyústili k hádkám a neshodám. Žena se proto rozhodla vrátit zpět ke své matce do Brna. Příležitostně se živila jako uklízečka, nikde však dlouho nevydržela. Hlavním důvodem byl stále se stupňující alkoholismus. Situace vyústila až tak, že žena žila jako bezdomovkyně na hlavním nádraží v Brně. Tímto způsobem žila dva roky, nebyla v evidenci úřadu práce, nepobírala dávky pomoci v hmotné nouzi a neměla žádné doklady. Z nádraží se nevzdalovala, žila pouze z toho co si „vyžebřala“. *„Když se zadarilo, něco to hodilo, jenže já byla taková, že jak sem měla na párek a víno, tak sem toho nechala a šla si to koupit. Nesnášela sem žebrání, se na mě podívejte, každý si určitě řekl, ta je tlustá, ta nemůže mít hlad. No a když došlo, tak sem šla zas. Nejhorší bylo, že sem tam byla sama. S nikým sem se paktovat nechtěla, toho sem se bála.“* Vše se zlomilo, když jí v zimě našla kolemjdoucí lékařka. Žena ležela podchlazená na lavičce a byla v ohrožení života. Nechala jí odvézt do nemocnice, kde podstoupila celou řadu operací, především nohou. Když přestala být v ohrožení života, byla převezena do léčebny dlouhodobě nemocných v Moravské Třebové. Neměla u sebe vůbec nic, doklady, oblečení, hygienické potřeby. Sociální pracovníce z Litomyšle jí zařídily kopii občanského průkazu, dovezly oblečení ze sociálního šatníku a v rámci mimořádné okamžité pomoci nakoupily základní hygienické potřeby. Po třech měsících byla umístěna na sociální ubytovnu v Litomyšli. Na ubytovně byla spokojená, k alkoholu se nevrátila, jediné čeho se bála, bylo jednání na úřadech a jakkoliv se samostatně projevovat. Přesto po dvou letech projevila zájem o vlastní bydlení a byla jí přidělena městská garsonka. V současné době zde stále bydlí, pobírá příspěvek na živobytí ve výši 3 500 Kč a příspěvek na bydlení, ze kterého je hrazeno nájemné. Žena je plně invalidní, avšak nemá nárok na výplatu invalidního důchodu. Z peněz, které má si nakupuje základní potraviny, občas nějaké oblečení, často také využívá služeb sociálního šatníku. Do budoucna by si přála stále abstinovat a udržet se

v takové situaci, jaké je nyní. Za uspokojivý stav by považovala život ve větším bytě a dostatek peněz pro vlastní potřebu. Chtěla by si koupit nové vybavení do svého bytu.

Doplňující rozhovor se sociální pracovníci

Za loňský rok zažádalo o dávky pomoci v hmotné nouzi 391 osob. Z toho bylo 340 žádostí přiznáno. Nejčastějšími žadateli jsou svobodné matky a v poslední době přibývá mladých osob bez přístřeší. To je způsobeno především tím, že mladí lidé v žádosti uvádějí, že jsou bez přístřeší, ale ve skutečnosti bydlí u svých známých. Je to pro ně výhodné, protože jim vyšší dávky neohrozí společně posuzované osoby. Podle sociální pracovníce je vysoký počet svobodných matek způsoben nepříznivou situací na trhu práce a jejich nízkou kvalitací. Početnost této skupiny také ovlivňují mylné informace v žádosti o dávky pomoci v hmotné nouzi. Ženy žijí ve společné domácnosti se svým partnerem, ale nikde to neuvádějí.

Návrat do běžného života bývá u těchto osob obtížný. Nejlépe se tak daří mladým osobám, které mají středoškolské vzdělání. V opačné situaci jsou lidé předdůchodového věku. Největší překážkou bývá nízká kvalifikace a adaptace na současný stav doprovázená alkoholismem.

Osoby bez přístřeší mohou využít služeb sociální ubytovny. Často se stává, že někteří využívají služby pouze v zimních měsících a poté se vracejí zpátky na ulici. Někteří mají strach z kontrol městské policie, jiní pouze nechtějí dodržovat pravidla ubytovny. Hlavním problémem osob bez přístřeší jsou dluhy na zdravotním pojištění a jejich narůstání.

Závěr

Bakalářská práce je zaměřena na situaci osob v hmotné nouzi na Litomyšlsku. Téma jsem zvolila proto, že je tato problematika stále aktuální a v nejbližší době tomu nebude jinak. V teoretické části definuji základní pojmy týkající se hmotné nouze, kde jsem vymezila jednotlivé typy dávek pomoci v hmotné nouzi. Nezanedbatelná část práce se věnuje nezaměstnanosti jako specifické příčině hmotné nouze, protože si myslím, že ztráta zaměstnání je zlomovým okamžikem, kdy se člověk může dostat do stavu hmotné nouze.

Další část práce se věnuje sociální službám, kdy jsem vybrala pouze ty služby, které mají přímou souvislost s problematikou hmotné nouze. K mému překvapení jsem zjistila nedostatek služeb pro bezdětné ženy, které se ocitly bez přístřeší. Je zajímavé, že na Litomyšlsku a v okolních městech jsou čtyři azylové domy, ale pouze jediný nabízí možnost ubytování ženě bez dětí.

Praktická část se zabývá konkrétními osobami, pobírající dávky pomoci v hmotné nouzi. Cílem práce je zmapovat situaci ve městě, zjistit jaké jsou příčiny hmotné nouze a jaké skutečnosti tomu předchází.

Hlavní výzkumná otázka se týkala nejčastějších příčin hmotné nouze. Domnívala jsem se, že velkou roli bude hrát zadluženost těchto osob, ale zjistila jsem, že se jedná o nepřímou příčinu či spíše důsledek. Hlavní příčinou je nízká kvalifikace, která je spojena se ztrátou zaměstnání. Největší skupinou osob, které žádají o dávky pomoci v hmotné nouzi, jsou matky samoživitelky s nízkou kvalifikací. Je to způsobeno především tím, že v době rodičovské dovolené jsou odkázané pouze sami na sebe. Další, podobně početnou skupinou jsou mladé osoby bez přístřeší, které aktivně nehledají zaměstnání a odmítají pomoc sociálních pracovníků. Myslím si, že je to způsobeno tím, že tyto osoby nemají zažitě základní pracovní dovednosti a na hledání práce rezignují.

Zajímavým zjištěním byla skutečnost o představě „nehmotné“ nouze. Jejich nároky na spokojený život nebyly ani v jednom případě nijak vysoké. Většinou se jednalo o uspokojivé bydlení a možnost koupit si něco pro sebe. Největším požadavkem bylo ušetření peněz na dovolenou. Osoby bez přístřeší, kterým se podařilo nalézt bydlení, jsou se svým stavem spokojené. Za největší úspěch považují to, že nebydlí na ulici a dokáží hospodařit s dávkami pomoci v hmotné nouzi.

Odpovědi na otázky, které se týkaly možnosti získání dobré práce a největších překážek k návratu do „normálního“ života, byly téměř totožné. Žádný z respondentů nevidí možnost, že by získal dobře placené zaměstnání. Největší problém vidí respondenti v nízké kvalitaci a fakt, že jsou tyto lidé dlouhodobě nezaměstnaní. Další překážkou je častý alkoholismus, který bývá většinou až důsledkem stavu hmotné nouze.

Pozoruhodným zjištěním také bylo, že tyto osoby jsou převážně odkázané sami na sebe a s pomocí vlastní rodiny se nesetkávají. Respondenti většinou uvádějí, že své příbuzné nechtějí nijak zatěžovat. V nevyhnutelných případech se obracejí spíše na přátele a známé.

Myslím si, že v budoucnu by měla být věnována pozornost osamělým ženám, které nemohou využít takových služeb jako matky s dětmi. Vždyť u ženy není samozřejmé, že bude mít děti, tak proč by se jí nemělo dostat stejné pomoci jako matkám nebo mužům.

Seznam použité literatury

1. BECK, Petr, ed. *Dávky pomoci v hmotné nouzi a dávky pro osoby se zdravotním postižením: komentář, právní předpisy*. 1. vyd. Olomouc: ANAG, 2012, 447 s. Práce, mzdy, pojištění. ISBN 978-80-7263-744-7.
2. BUCHTOVÁ, Božena. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, 236 s. ISBN 80-247-9006-8.
3. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
4. KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Sociální ochrana chudých v České republice*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2007, 134 s. ISBN 978-80-245-1302-7.
5. KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2002, 376 s. ISBN 80-86395-33-2.
6. MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 172 s. ISBN 80-86429-08-3.
7. MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
8. MATOUŠEK, Oldřich, Jana KOLÁČKOVÁ a Pavla KODYMOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 978-80-7376-818-0.
9. MATOUŠEK, Oldřich a Pavla KODYMOVÁ. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
10. MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011, 200 s. ISBN 978-80-262-0041-3.
11. SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Česká politika na prahu 21. století: efektivnost, selhávání, legitimita*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 236 s. ISBN 80-210-2307-4.
12. TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociopress, 2001, 262 s. ISBN 80-86484-00-9.

Zákony

1. Česká republika. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1257-1289. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=hmotn%C3%A9%20nouzi&typeLaw=zakon&what=Text_v_annotaci.
2. Česká republika. Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1300-1304. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=hmotn%C3%A9%20nouzi&typeLaw=zakon&what=Text_v_annotaci.
3. Česká republika. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2006. Částka 37, s. 1305-1328. Dostupný také z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=hmotn%C3%A9%20nouzi&typeLaw=zakon&what=Text_v_annotaci.

Internetové zdroje

1. Agentura pro sociální začleňování. 2013 [online]. [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>.
2. Český statistický úřad. [online]. [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: http://www.pardubice.czso.cz/x/redakce.nsf/i/charakteristika_spravniho_obvodu_litomysl.
3. Květná zahrada, o. s. [online]. 2013 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.kvetnazahrada.cz/>.
4. Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2005 [online]. [cit. 2013-03-27]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/>.
5. Občanské sdružení "Náš domov". [online]. 2006 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://nasdomov.wz.cz/>.
6. Svitavy. *Sociální služby města Svitavy* [online]. 2010 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.svitavy.cz/cs/m-185-socialni-sluzby-mesta-svitavy>.

Seznam obrázků

Obrázek č. 1:

Zdroj:

Český statistický úřad. *Statistická ročenka Pardubického kraje* [online]. 2013 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z:

[http://www.pardubice.czso.cz/x/redakce.nsf/i/administrativni_mapa_spravni_obvod_lit_omysl/\\$File/litomysl.jpg](http://www.pardubice.czso.cz/x/redakce.nsf/i/administrativni_mapa_spravni_obvod_lit_omysl/$File/litomysl.jpg).

Seznam příloh

Příloha č. 1:

Otázky pro rozhovor s osobami v hmotné nouzi

Příloha č. 2:

Rozhovor se sociální pracovníci

Přílohy

Příloha č. 1

Otázky pro rozhovor s osobami v hmotné nouzi

Osobní informace:

1. Jaký je Váš věk?
2. Jak dlouho pobíráte dávky pomoci v hmotné nouzi?
3. Kde žijete? (Vlastní bydlení, nájemní bydlení, ubytovna, bez přístřeší)
4. Jak dlouho jste bez přístřeší?

Rodina:

1. Máte rodinu?
2. Stýkáte se s nimi?
3. Jaké vztahy ve Vaší rodině panují?
4. Pokud se s rodinou stýkáte, snaží se Vám v situaci nějak pomoci?

Práce a vzdělání:

1. Jaké máte vzdělání?
2. Uvažoval jste o doplnění vzdělání?
3. Máte zaměstnání?
4. Jak dlouho jste nezaměstnaný?
5. Pokud pracujete, jste v práci spokojený?
6. Pokud ne, hledáte si nějaké pracovní místo? Jak?

Budoucnost

1. Chcete svoji situaci nějakým způsobem řešit? Jak?
2. Vidíte reálnou možnost získání dobrého zaměstnání?
3. Pokud ne, proč si to myslíte?
4. Co byste považoval za „nehmotnou“ nouzi? Jaký stav by Vám vyhovoval?
5. Jaká máte do budoucna přání?

Příloha č. 2

Rozhovor se sociální pracovnící

Kolik osob požádalo o dávky pomoci v hmotné nouzi za loňský rok?

Za loňský rok u nás požádalo 391 osob o dávky pomoci v hmotné nouzi, což je 32 žádostí za měsíc. Řekla bych, že je to obdobné jako předchozí rok. Z toho nebylo přiznáno 18 doplatků na bydlení, 30 příspěvku na živobytí a 3 dávky mimořádné okamžité pomoci.

Jaké osoby bývají nejčastějšími žadateli o dávky?

V poslední době to jsou svobodné matky. Těch je nejvíce. Dále nám přibývá čím dál více mladých bezdomovců. Je to ale opravdu případ od případu. Ale dá se říci, že svobodných matek máme nejvíce.

Čím si myslíte, že je to způsobeno?

Svobodné matky mají zhoršené podmínky na trhu práce. Po mateřské dovolené nemohou najít práci. Problémem je, že naše klientky mají ve většině případů nízkou kvalifikaci. Je to také proto, že při vyplňování žádosti, nepřiznávají partnera. Žijí ve společné domácnosti, finančně se podílí na chodu rodiny, ale my o tom nevíme.

A co přibývající počet mladých bezdomovců?

Tam je hlavním problémem také nízká kvalifikace. U mladých lidí hrají důležitou roli drogy. Když se mu podaří nějaké místo najít, dlouho tam nevydrží. Pak už je to jen střídání práce, pobírání podpory v nezaměstnanosti nebo dávek pomoci v hmotné nouzi. Vzrůstající počet osob bez přístřeší je dán také tím, že nám tyto lidé zatajují, kde přespávají. Vůbec by to této kategorie nemuseli patřit. Tady nám tvrdí, že jsou bez přístřeší, ale ve skutečnosti žijí u známých. Je to pro ně výhodné, protože nemusejí nic dokládat, nechodí se k nim na šetření a není ohrožena jejich dávka. Obcházejí vlastně zákon, ale my jim to nemáme jak dokázat. Máme podezření, že si to mezi sebou říkají, protože už i znají formulace, co přesně do žádosti napsat.

Potýkáte se často se zneužíváním dávek?

Není to příliš časté, ale samozřejmě ano. Mnohdy máme různá podezření, někdy se nám to potvrdí, ale dokázat se nám to podaří pouze ve výjimečných případech.

Čeho se zneužívání nejčastěji týká?

Nejčastější jsou práce na černo a jiné přivýdělký, zmiňované zatajování skutečností, které ovlivňují výši dávek, kam patří zejména zatajování majetku.

Podařilo se v poslední době dokázat nějaké zneužívání dávek?

Ano, podařilo. Zjistili jsme, že jedna rodina, kterou vyplácíme, vlastní byt a ten dále pronajímá. Samozřejmě, že tento příjem nám nepřiznali. Vypočítali jsme ji tedy přeplatek. Jenže klient se odvolal a jeho nájemnice nám poslala čestné prohlášení, že u něho bydlí zadarmo. To znamená, že se nejspíš situace stejně nevyřeší.

Daří se těmto osobám vrátit do „normálního“ života?

Není to příliš časté, ale daří se to. Hlavně u mladších lidí, kteří přijdou o práci, chvíli u nás pobírají dávky, ale pak si práci znovu najdou a už se k nám nevrátí. Problém nastává u těch starších, těm se práce hledá velmi špatně. Bohužel v poslední době nemáme čas sledovat osudy lidí, kteří u nás dávky pobírají. Z původní 5 sociálních pracovníků jsme zůstaly pouze dvě, takže jsme rády, když dávky vyplatíme.

Co je největší překážkou pro jejich návrat?

Jak už jsem říkala, tak je to nízká kvalifikace. Dalším problémem je, že lidé, pokud jsou bez práce dlouho, tak se na tento stav adaptují a rezignují na další hledání. Důsledkem pak může být alkoholismus a to je další velkou překážkou, pro uplatnění na trhu práce.

Jak jsou na tom osoby bez přístřeší, daří se jim nalézt ubytování?

Osoby bez přístřeší se snažíme umísťovat na sociální ubytovnu. Někteří této služby využívají rádi, ale někteří zde přečkají pouze zimu a pak se vrací zpět na ulici. Měli jsme tam i klienta, který stále utíkal, protože se bál městské policie. Oni ubytovnu spravují a chodí na běžné kontroly. Jinak největším problémem bezdomovců jsou dluhy na zdravotním pojištění. Nejsou nikde v evidenci, dluh jim narůstá a to už se pak s nimi vleče.